

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

«ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ФОРМУВАННЯ
ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО НЕДАВНЮ ІСТОРІЮ УКРАЇНИ
В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ 2011-2019 РР.»

Студентка: Марія Кривоконь
Наукова керівниця: Інна Совсун, викладачка кафедри
публічного врядування

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2020

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП.....	4-6
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	6-9
ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9-12
Методи.....	10-12
РЕЗУЛЬТАТИ.....	12-27
Збір даних.....	12-13
Методологія.....	13-14
Результати.....	15-27
ВИСНОВКИ І ДИСКУСІЯ.....	27-30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31-32
ДОДАТКИ.....	33-88

АНОТАЦІЯ

Історична пам'ять громадян формує їх уявлення про минуле й теперішнє країни, їхнє ставлення до держави та народу, закріплює національну ідентичність. Зміна політичного режиму та події 2014 р. в Україні призвели до потреби переосмислення політики пам'яті. У дослідженні виділені основні характеристики публічної політики у сфері формування історичної пам'яті про події з 1945 до 2019 рр. у шкільних підручниках з історії України. Методом контент-аналізу вивчено 6 підручників, виданих у 2011-2012 і 2019 рр., виділено основні персоналії та події, разом з їх позиціонуванням, що створюють уявлення про недавню історію України в учнів 11-х класів. Дослідження показало суттєві відмінності у формуванні пам'яті про недавню історію України 2011-2012 і 2019 рр. Акцент у підручниках 2019 р. видання був зміщений на події та персоналії 2000-х років, у той час як підручники 2011-2012 рр. звертали більшу увагу на радянських діячів і події. Це може пояснити результати соціологічних опитувань 2016-2019 рр., у яких молоді люди мали сумнів щодо позитивної оцінки розпаду СРСР й отримання Україною незалежності.

Ключові слова: режими пам'яті, історична пам'ять, шкільна історія, уявлення про СРСР, післявоєнна історія, історія незалежності, зміна режиму, національна ідентичність

Кількість слів: 7645

ВСТУП

He who teaches history well is not only a good schoolmaster, but also a good citizen.

Oscar Browning, *The Teaching of History in Schools*, 1889

Питання режимів пам'яті та осмислення історії в сучасній Україні актуалізується у зв'язку з наявним військовим конфліктом, зміною риторики політиків стосовно вшанування тих чи інших персон, поминання тих чи інших історичних подій, їх інтерпретації, акцентах. Події з кінця 2013 року і до сьогодні сформували в дискурсі, пов'язаному з осмисленням української нації, нових героїв, нові дати й місця, яким надається сакральний зміст, нові території – міста та села, - що несуть нині символічне значення на населення. Процес інтерпретації цієї великої кількості подій, що відбулися з 2013 року (після зміни політичного режиму), а також усієї попередньої історії України є складним і багатогранним.

Соціологічні опитування фонду «Демократичні ініціативи» вказують на відсутність консолідованого ставлення громадян України до недавніх історичних подій. Так, у 2013 році більше 10 % респондентів віком 18-29 років сказали, що вони скоріше або цілком згодні з тим, що відчують більшу близькість до СРСР, ніж до України; серед респондентів віком 30-39 років таких було трохи менше 20 %; 40-49 років – більше 35%, серед старших 60 років – майже 60% (Додаток 1). Дослідження КМІС у 2016 році показало, що «за» Акт про незалежність проголосувало би 64,6 % респондентів (інші – проти (9,7%), не брали би участі (13,8%), важко сказати (11,9%) (Додаток 2). Найновіші опитування (2019 року) серед людей віком 18-29 років свідчать про те, що за акт про незалежність проголосували би 81% молодих респондентів (10,4 % важко відповісти). Майже 60% респондентів віком 18-29 років повністю чи переважно згодні, що розпад Радянського Союзу – це було добре, відповідно, не згодні – 9%, важко відповісти на це питання 21,1% молодих респондентів (Додаток 3).

Примітно, що історична пам'ять і ставлення респондентів віком 18-29 років до Радянського Союзу та Акту проголошення незалежності України формуються ззовні (адже вони народилися як максимум у 1990 році) – у тому числі через офіційну історію, яка «пишеться» в рамках формування публічної політики в сфері історичної пам'яті.

Так, важливим, але не визначальним, для загального сучасного дискурсу є шкільний курс з історії України. Якщо ж думати про довгострокову перспективу, то саме в школах наразі формується уявлення про події минулого (далекого і недавнього) у молодого покоління, яке згодом стане основою працевлаштованого населення. І саме уявлення, сформоване в школах (разом з іншими факторами – сім'я, медіа), буде основою для виборчих вподобань, власних переконань і ставлення до тих чи інших подій цих людей.

У цій роботі я досліджуватиму особливості конструювання образу історії України після Другої світової війни та історії незалежності в шкільних підручниках для 11 класу, випущених у 2011-2012 та 2019 рр. і рекомендованих МОН України.

Загалом за період з 2011 до 2013 (Україна за часів президентства Віктора Януковича) та з 2014 до 2019 року (Україна за часів президентства Петра Порошенка) атестат про повну загальну середню освіту здобули (а отже, закінчили 11 клас), за даними Держстату, 2 млн. 297 тис. учнів (з них 1 млн. 212 тис. за 2010-2013 рр., 1 млн. 85 тис. за 2014-2019 рр.). Можемо передбачити, що коли говоримо про актуальність цієї теми, то говоримо про більше 2 мільйонів учнів 11-х класів, які навчалися за досліджуваними підручниками (Додаток 4).

Можна припустити, що в підручниках, випущених за двох режимів, недавня історія України (історія післявоєнної України та незалежності) представлялася під різними фреймами. А отже, і уявлення цих людей про події можуть бути різними. Це розуміння важливе для визначення того, з якими сконструйованими уявленнями живуть громадяни, і на основі чого, за потреби зміни державної політики, їх можна реконструювати.

Навчальні програми з історії України, затверджені МОН України у 2017 р., вказують саме на цю мету в пояснювальній записці:

«Випускник/випускниця старшої школи – це патріот/патріотка України, який/яка: знає історію своєї держави; є носієм української мови, культури, національних традицій і духовних цінностей; виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті; має бажання і здатність реалізовувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства; бережно ставиться до природи; дотримується здорового способу життя.

Мета історичної освіти в старшій школі – сприяти формуванню в учнів/учениць національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції, почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу» (Наказ МОН України № 1407).

Отже, гіпотеза моєї роботи полягає в тому, що характер публічної політики в сфері формування історичної пам'яті про недавню історію України змінився в шкільних підручниках 2019 р. у порівнянні з підручниками 2011-2012 р.

Дослідницьке питання, яке я ставлю в цій роботі звучить так: якими є особливості публічної політики в сфері формування національної пам'яті про недавню історію України в шкільних підручниках 2011-2019 рр.?

Щоб визначити це, потрібно звернути увагу на таке:

1. Якими були особливості конструювання образів післявоєнної історії та історії незалежності України у шкільних підручниках для 11 класу в 2011-2012 і 2019 рр.?

2. Чи (і як) змінився характер публічної політики в сфері формування історичної пам'яті в шкільних підручниках після зміни влади та політичного режиму в 2014 році?

3. Чи (і як) повпливав на це воєнний конфлікт, що розпочався на Сході України в 2014 році¹?

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Публічна політика в сфері історичної (національної) пам'яті є предметом багатьох досліджень. Шкільна історія є одним з елементів формування історичної пам'яті з боку держави, і її вивчення в цьому контексті можна поділити на два блоки.

Частина досліджень концентрується на тому, якими методиками краще викладати історію, які форми навчання пропонувати і як зробити цей процес ефективнішим. У цьому контексті багато уваги приділяється необхідності обмежити перелік дат, подій і прізвищ, які учень має запам'ятати, водночас надаються поради по наведенню історичних джерел, які репрезентують кілька точок зору, а також відзначається важливість поєднання знань про історію тієї чи іншої країни з історією світовою, а також зі знаннями з інших дисциплін, що вивчаються в школі (зокрема література, культура); важливим вважається «олюднення» історії через розповіді про побут та повсякденність людей у той чи інший періоди (Browning, 1889, Яковенко, 2013).

Ці всі поради звертають нас до того, що шкільна історія має також лишати уявлення про історію як науку, однак варто звертати увагу на те, що роль цього предмету в школі є дещо іншою.

Математика, мова, інформатика, біологія, фізика та інші предмети дають учням навички та знання, які можна практично застосувати в житті. І дослідження про те, як краще викладати ці науки також мають місце. А от відмінність історії як предмету викликає і поява інших досліджень, пов'язаних з ним, – це вивчення особливостей формування (конструювання) уявлень про минуле, про народ і націю, про суспільство через ці уроки і зокрема через підручники з історії, які в багатьох країнах, як і в Україні, формуються на рівні центральної влади, очевидно, виконуючи «державну» функцію з формування історичної пам'яті (Ahonen, 2001, про Естонію; Korostelina, 2010, Росія і Україна в підручниках історії; *International Journal of Historical Teaching, Learning and Research*, Vol. 3, Number 1, January 2003, Британія; Barton, 2010, США і Північна Ірландія; Tormey, 2006, Ірландія; Farrell, 2010, Європейська ідентичність; Kuzio, 2006, Україна тощо).

---

¹ У цій роботі вживається термін «воєнний конфлікт» (Закон про національну безпеку України), однак дискусія щодо назви цих подій наразі відбувається в академічному середовищі (Driscoll, 2019; Gomza, 2019)

Так, дослідники розділяють кілька типів історії, що формують наше бачення минулого. Маріо Каретеро (Carretero, 2017, р. 343-346) говорить про те, що вивчаючи вплив історії на формування історичної пам'яті, ідентифікацію себе як частини певної нації, яка має свої особливості, варто розрізняти 1. історіографію (тобто історію як науку, яка проводить дослідження, що направлені на визначення якихось подій в минулому), 2. шкільну історію, яка задає фрейми (Chong and Druckman, 2007, р. 104) думання про ті чи інші історичні події, їх важливість, цілісність, взаємозв'язок, 3. популярну історію – ту, яка доноситься до споживачів через фільми, книги, передачі, вистави та інші культурні продукти.

При чому автор зазначає, що будь-який з цих видів історії може бути заїделогізованим. Так, очевидно, що події в фільмах та книгах (популярна історія) подаються під певним кутом й емоційним забарвленням, мають сюжет та інші елементи, які приваблюють споживача. Однак така історія називається автором «не офіційною», адже може створюватися різними акторами всередині держави, які мають на меті різні цілі – комерційні, просвітницькі, намагання просунути свої інтереси, інколи це також і інтереси держави (наприклад, якщо фільм створюється за кошти державного бюджету). Історіографія може бути менш ідеологічно забарвленою, але так само концентруватися на вивченні тих чи інших подій в залежності від режиму (наприклад, дослідження історії нацменшин або певних конфліктів може бути більш чи менш інтенсивним за тих чи інших політичних обставин). Однак офіційною і найбільш сенсоутворюючою є шкільна історія. Тут наводиться цитата Андерсена – автора теорії про те, що нація – є уявним конструктом, що формується за допомогою розповсюдження певних ідей через газети, карти та тексти про історію. Адже без цих текстів, написаних «національною» мовою уявити масштаби своєї нації було б неможливо перша функція). Другою функцією є формування у громадян розуміння групової ідентичності. Третьою – формування лояльності громадян до національної держави (Carretero, 2017, р. 359, цит. Андерсон, 1983).

Інші теоретики режимів пам'яті, які вивчають формування пам'яті про націю та конструювання національної ідентичності через інтерпретацію державою тих чи інших подій минулого - Бернхард і Кубік у своїй книзі «Політики пам'яті та поминання», - теж розрізняють офіційну та неофіційну історичні пам'яті (так само такі розрізнення зустрічаються: Phillips, 1998, *International Journal of History Teaching*, vol. 3, 2003 тощо). Вони надають таке розуміння нації як «колективної пам'яті, що в той чи інший спосіб поширюється на кожного з нас через школу, а також розмаїтість спільних традицій – пам'ятників, пісень, гімнів, музики та літератури. Це все творить єдину націю. Завдяки всьому цьому, що є пам'яттю, ми живемо у відокремленому цілому» (Kolakowski, 2008, цит. Bernhard, Kubik, 2014, р. 6). Вони формулюють поняття офіційного поля (колективної або історичної) пам'яті, що є комплексом режимів пам'яті, що формуються за участі державних інституцій та-чи політичного суспільства (владних органів і правлячих партій). (Bernhard, Kubik, 2014, р. 9)

Так, підручники з історії, що затверджуються МОН України і рекомендуються до використання в школах МОН України, а також змінюються відповідно до оновлення програм зі шкільних курсів і програм ЗНО, є частиною офіційної історичної пам'яті, що пропагується тим чи іншим режимом.

Українська дослідниця Наталія Яковенко, говорячи про вплив українських підручників з історії на розуміння нації та держави українськими учнями, теж розділяє академічну та шкільну історії, наголошуючи, що наразі шкільні уроки не дають учням уявлення про те, що таке історична наука: історія (як шкільний предмет) не має жодної прикладної функції, але формує лояльності через ототожнення себе з тим народом, до якого вона належить. Через вписування себе в наше спільне минуле. Також вона виконує функцію соціалізації дитини (Яковенко, 2013).

Зазначається, що як така шкільна історія з'явилася у 19 столітті з появою поняття нації та національних держав. І саме вона мала на меті створення домінуючої розповіді про націю під певним кутом зору з формуванням міфу про її походження, про її предків, про перемоги й поразки, про героїв, про них і про нас (Ahonen, p 180, Carretero, 2017, цит. Berger 2014).

Важливість вивчення образів, які формуються в підручниках історії під час тих чи інших режимів, пояснюється тим, що таким чином ми вивчаємо, якими бачать себе в світі та часі представники цього покоління. «Підручник з історії вибухне через 15, 20, 30 років» (Яковенко, 2013), коли учні стануть основою працездатного населення держави, а отже, контент підручників має формуватися, зважаючи на те, які стратегічні цілі бачить перед собою держава. Однією з цілей, що часто ставляться перед підручниками з історії – є розв'язання конфліктів минулого, примирення ворогуючих груп тощо.

Так, Бернард і Кубік пишуть про особливості формування режимів пам'яті у постсоціалістичних країнах, коли важливим було пояснити людям, як ставитися до краху режиму, що існував близько ста років, заповнивши майже півсвіту. Автори виділяють концепцію *режимів пам'яті*, які визначаються тим, яким є організований (офіційний) спосіб (фрейм) пам'яті про конкретну подію, процес, явище в конкретний період часу (Bernard, Kubik, 2014, p.16). Якщо в політиці пам'яті бере участь принаймні один актор, який говорить про те, що інші способи інтерпретації події є ворожими й існує лише одна правда, яка ділить «нас» і «їх», - це «зламаний» (fractured) режим пам'яті. Якщо ж такого актора немає, але наявні різні точки зору на інтерпретацію подій і кожна з них толерується, різниця в поглядах на історію допускається, - це «піларизований» (стовбчастий, pillarized) режим пам'яті. Якщо ж стосовно інтерпретації подій існує згода і конфліктуючих сторін немає – це «уніфікований» (unified) режим пам'яті (Bernard, Kubik, 2014, p.15-17).

Маріо Карретеро пише про роль шкільної історії в поясненні нещодавніх та давніх історичних конфліктів (наприклад, рабство та роль темношкірого населення в історії США) (Carretero, 2017, p. 344). Ця робота також пов'язана з аналізом особливостей формування образу післявоєнного Радянського Союзу та України часів незалежності – а

отже, недавньої історії як важливого фактору розуміння громадянами своєї сучасності та недавнього минулого, що вплинуло великим чином на становище України сьогодні.

Про особливості розуміння та вивчення недавньої історії також ідеться в роботі Маріо Каррето. Він вказує на те, що недавня історія а) сприймається як найбільш впливова на сучасне становище, б) її вивчення є найбільш переплетеним з особистим досвідом кожного учня, який має інші джерела знань про недавнє минуле (наприклад, батьки, медіа). І саме шкільна історія дає єдине розуміння, яке пояснює також і розрізнення в баченнях, що можуть існувати в учнів через досвід їхніх сімей, в) її вивчення є складним через складність оцінити важливість тих чи інших постатей і подій у довгостроковій перспективі, г) недавні конфліктні історичні події є дуже важливим джерелом національної ідентичності. (Carretero, 2017, p. 353)

Також наявна література містить звертання до теорії конструктивізму, наголошуючи на тому, що під час ознайомлення учня з текстом підручників з історії відбувається конструювання уявлень і образів у його-її голові, які можуть самостійно сформулювати нове знання, але зробити це під значним впливом контенту шкільного курсу (Carretero, 2017 цит. Piaget (1966) and Bruner (1966); Ahonen, 2001). При цьому наголошується, що конструювання відбувається за рахунок формування концептів другого порядку – взаємозв'язків між подіями та поняттями, їх важливості, їх підтверджень.

ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ

Попри наявний вплив уявлень громадян про післявоєнну історію України на електоральні вподобання та сприйняття тих чи інших політик, політичних рішень, ми достеменно не знаємо, якою була публічна політика в сфері формування історичної пам'яті в шкільних підручниках, за допомогою яких елементів конструювалося це уявлення у випускників шкіл за часів режиму Януковича та режиму Порошенка (Бернард і Кубік – режими пам'яті) і чи вплинула на офіційну шкільну історію зміна політичної влади в Україні та зміна політичних умов, особливо війна та анексія територій. У цій роботі Історія післявоєнної та незалежної України називається «недавньою історією», яка, за Маріо Каррето, сприймається як найбільш впливова на сучасність, але водночас її інтерпретація має найбільше протиріч через факт впливу на уявлення про неї її свідків (родин учнів).

Для визначення особливостей конструювання уявлень про недавню історію України в шкільних підручниках двох періодів (2011-2012, 2019) я провела аналіз підручників для 11 класів рівня «стандарт», рекомендованих МОН України для закладів середньої освіти та випущених у період з 2011 до 2019; для визначення аспектів історії, на які потрібно звернути особливу увагу, я використовувала навчальні програми з історії України 2011-2019 рр. та програми ЗНО у 2011-2019 рр.

Так, проаналізованими підручниками є:

За період 2011-2013 рр.

- Історія України 11 клас, О.К. Струкевич, І.М. Романюк, С.І. Дровозюк, Київ, «Грамота», 2011 (Наказ МОНмолодьспорту від 26.04.2011 № 375);
- Історія України 11 клас, С.В. Кульчицький, Ю.Г. Лебедева, Київ, «Генеза», 2011 (Наказ МОНмолодьспорту від 16.03.2011 № 235);
- Історія України 11 клас, О.І. Пометун, Н.М. Гупан, Харків, «Сиция», 2012 (Наказ МОНмолодьспорту від 26.04.2011 № 375).

За період 2014-2019 рр.

- Історія України 11 клас, О. Гісем, Н. Сорочинська, Тернопіль, «Богдан», 2019 (Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472);
- Історія України 11 клас, О. Струкевич, С. Дровозюк, Київ, «Грамота», 2019 (Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472);
- Історія України 11 клас, В. Власов, В. Кульчицький, Київ, «Літера», 2019 (Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472).

Методи

Методом контент-аналізу (кількісного та якісного) визначено й охарактеризовано категорії формування історичної пам'яті в шкільних підручниках, що видавалися з року в рік, – персоналії та події:

- за кількістю (для персоналій) та об'ємом (для подій) їх згадування,
- їх значенням (негативне, нейтральне, позитивне), позиціонуванням.

Порівняльний метод використано для порівняння основних рис формування історичної пам'яті про недавню історію України між першим (2011-2013 рр.) та другим (2014-2019 рр.) часовими періодами.

Для проведення якісного контент-аналізу було виділено такі категорії пошуку в підручниках (відповідно до акцентів у програмах ЗНО з історії України та навчальних програм, чинних у ці періоди):

1. Персоналії
2. Події.

Так, припускається, що в 11 класі більшість учнів при вивченні історії здебільшого орієнтуються на програму ЗНО, яке вони складатимуть після закінчення школи. Це не виключає важливості інших подій і персоналій, викладених у підручниках, однак для проведення дослідження та виділення основних елементів конструювання історичної пам'яті було зроблено акцент саме на елементах з історії, виділених у програмах ЗНО. Позаяк підручники впродовж досліджуваного періоду видавалися в 2011-2012 рр., а потім лише в 2019 р. (тобто ми не можемо сказати, що після зміни режиму були написані нові підручники), водночас програма ЗНО затверджувалася щороку (та мала змінені акценти),

а навчальні програми з історії України для 11 класу змінювалися в 2010 р. (Наказ МОН України № 1021), 2015 р. (Наказ МОН України № 1191), 2016 р. (Наказ МОН України № 826), 2017 р. (Наказ МОН України № 1407), 2019 р. (Наказ МОН України № 236).

У результаті вивчення програм ЗНО з історії в 2011-2019 рр., а також навчальних програм для контент-аналізу були обрані такі одиниці (всього 72 одиниці аналізу):

Категорія «персоналії»	Категорія «події»
Р. Шухевич	Голод 1946-47
Я. Галан	Операція «Вісла»
Й. Сліпий	Заснування ООН
А. Горська	«Саморозпуск» УГКЦ
І. Драч	Входження Закарпаття до складу УРСР
І. Дзюба	Операція «Захід»
О. Кириченко	Повстання в ГУЛАГу
М. Хрущов	Входження Криму до УРСР
Л. Лук'яненко	XX з'їзд КПРС
В. Чорновіл	Утворення Української робітничо-селянської спілки
П. Григоренко	Утворення клубу «Сучасник»
М. Руденко	«Косигінська реформа»
В. Стус	1972 р. - зміна політичного керівництва УРСР
П. Шелест	Утворення Української Гельсінської групи
В. Щербицький	Затримання діячів антирежимного руху 1965 р.
В. Кук	Затримання діячів антирежимного руху 1972 р.
Л. Танюк	Початок «перебудови»
С. Корольов	Вибух на Чорнобильській АЕС
М. Брайчевський	Виникнення Народного Руху України
І. Миколайчук	Прийняття ВРУ Акта проголошення незалежності України
В. Івасюк	Всеукраїнський референдум і вибори Президента в 1991 р.
Л. Биков	1990 р. - прийняття Верховною Радою Декларації про
Л. Кравчук	державний суверенітет України
Л. Костенко	Революція на граніті
Л. Кучма	Заснування Збройних Сил України
В. Ющенко	Членство в Раді Європи
В. Івашко	Прийняття Конституції України
В. Янукович	Прийняття ВРУ Закону «Про Голодомор 1932 – 1933 років в
О. Антонов	Україні»
П. Порошенко	Помаранчева революція
М. Джемилєв	Вступ України СОТ
Л. Гузар	Революція гідності

Л. Каденюк	Підписання Угоди про асоціацію з ЄС
Р. Конквест	Мінські угоди
П. Майборода	Антитерористична операція
В. Маняк	Окупація й анексія Криму
Дж. Мейс	Безвізовий режим

РЕЗУЛЬТАТИ

Збір даних

Для визначення особливостей публічної політики у сфері формування історичної пам'яті про недавню історію України впродовж 2011-2019 рр. було проаналізовано 6 підручників, рекомендованих до використання в закладах середньої освіти Міністерством освіти і науки України для 11-х класів. До аналізу були включені підручники рівня «стандарт» для курсу «Історія України» в 11 класі. Водночас учні могли навчатися (чи можуть навчатися в перспективі) за підручниками для «профільного», «академічного» рівнів. Також у 2019 році були випущені підручники для інтегрованого курсу – історія України та всесвітня історія, що також не включені до аналізу. Тексти всіх проаналізованих підручників були доступні в онлайн-режимі в форматах .pdf (з доступною функцією пошуку по тексту Adobe Acrobat Reader) та .djvu (для роботи з текстом використовувалася програма WinDjView).

Категорії та одиниці для аналізу виділялися на основі програм ЗНО з історії України (які затверджувалися щороку, окрім спільних для 2015 і 2016 та 2017-2018 рр.). Кожна програма містила категорії факти, дати, поняття (узагальнені для аналізу в категорію «події») та персоналії. Для визначення особливостей формування історичної пам'яті в шкільних підручниках було виділено 37 персоналій (які повторювалися хоча б двічі в програмах) і 35 подій (зібраних з програм різних років і узагальнених так, щоб одні дата, факт, термін виключали інші – наприклад, в аналізі є одиниця подій - «Революція гідності», а в програмах є дата «2013-2014 – Революція гідності», термін «Євромайдан», або ж за наявності в аналізі персоналії Віктора Ющенка дата «обрання В. Ющенка президентом» була виключена). Усі одиниці для аналізу були обрані на основі підрозділів програм ЗНО і навчальних програм «історія України від 1945 року до здобуття незалежності» та «історія незалежної України з 1991 р.» (назви періодів можуть змінюватися).

Варто зауважити, що підручники 2019 року випуску були рекомендовані МОН України для використання в 2019 році (що логічно). До того підручники з історії України для 11 класу були випущені найпізніше в 2012 році. Отже, до 2019 року всі учні навчалися за підручниками періоду 2011-2012 рр., про що також свідчать переліки рекомендованої

літератури доступні на сайті Інституту модернізації змісту освіти. Так, перелік для 2015-2016 рр. містить у собі рекомендації для закладів середньої освіти використовувати книги Історія України 11 клас, О.К. Струкевич, І.М. Романюк, С.І. Дровозюк, Київ, «Грамота», 2011 (Наказ МОНмолодьспорту від 26.04.2011 № 375); історія України 11 клас, О.І. Пометун, Н.М. Гупан, Харків, «Сиция», 2012 (Наказ МОНмолодьспорту від 26.04.2011 № 375) (Інститут модернізації змісту освіти, 2019). Далі переліки оновлювалися в гугл-таблиці (а отже наразі доступ є лише до версії 2019 року (Основна і старша школа..., 2019).

Методологія

Під час проведення контент-аналізу я використовувала електронні версії шкільних підручників, які досліджувалися. Усі 72 одиниці аналізу були розглянуті з точки зору:

- кількості згадок про персоналію або кількості рядків тексту, присвячених події;
- позиціонування – фрази, що містять інтерпретацію значення події або персоналії, оціночні судження про подію або персоналію, надання позитивних чи негативних рис з перспективи ролі одиниці аналізу в житті України та українського народу (а також узагальнення, чи згадування є негативне, позитивне, нейтральне для персоналії).

Для підрахунку кількості згадок про персоналію в тексті підручника в пошукове поле програми Adobe Acrobat Reader або WinDjView я вводила прізвище особи (в усіх відмінках). До кількості згадувань прізвища, які підраховувала програма, я додавала, де було потрібно, й інші варіанти згадок (псевдонім, ім'я тощо). Для підрахунку об'єму тексту, який виділявся в підручнику для висвітлення тієї чи іншої події (серед одиниць аналізу) я вводила в пошукове поле назву події або інші ключові слова, які можуть про неї свідчити. Зазвичай розповідь про ту чи іншу подію містилася в окремих абзацах або розділах підручника й не була розпорошена по великій кількості різних підрозділів. Об'єм тексту визначався за кількістю рядків, приділених тій чи іншій події. До аналізу не включалися згадування подій і персоналії в підрозділах підручників, які містили питання для повторення та запам'ятовування матеріалу. Водночас включався текст різних рубрик, які зазвичай супроводжують текст підручника («історичний факт», «мовою документа», «варто знати» і подібне). (Додаток 5, колонки «к-сть згадок», «к-сть рядків»).

Для визначення позиціонування персоналії я зверталася до речень, абзаців, які були поруч з кожною згадкою персоналії й містили інформацію про її або його діяльність, риси характеру, роль в історії України. Фрази, що містили інтерпретацію діяльності персоналії, її роль, оцінку, говорили про риси характеру (тобто будь-яке ціннісне судження), я виділяла в таблицю контент-аналізу (Додаток 5, колонки «позиціонування»). Текст, наведений в таблиці часто є скороченим, переформульованим без втрати сенсу з метою

уникнення перенавантаження інформації в додатку. Таблиця також містить позначення загального негативного, позитивного чи нейтрального позиціонування. Позитивне позиціонування – «+» – свідчить про переважну більшість позитивних згадок і інтерпретацій (допускаються нейтральні згадки, факти), негативне – «-» – про більшість негативних згадок, нейтральне – «+-» – про те, що в тексті згадуються в приблизно однакових пропорціях як позитивні, так і негативні оцінки персоналії, або згадки не мають оціночних суджень. Оцінка позиціонування ставилася на основі всього тексту про персоналію та явища, пов'язані з нею, а не лише на основі фраз, що містяться в таблиці.

При роботі з позиціонуванням подій я виділяла емоційно забарвлені фрази, оціночні та ціннісні судження, що містилися в обсязі тексту, присвяченому певній події, а також судження, що вказували на причинно-наслідкові зв'язки між подіями. Усі фрази, що можуть свідчити про позиціонування, оцінювалися з точки зору оцінки ролі цієї події в житті України та українського народу. Адже концепція історичної пам'яті звертається саме до формування уявлень про події історії, а курс з історії України для 11 класів має на меті, як зазначалося вище, «формування національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду... у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу». Фрази, що містяться в таблицях для контент-аналізу, можуть не дослівно передавати текст підручника, а бути скороченими, узагальненими без втрати сенсу.

Після формування таблиць для контент-аналізу я виділяла загальні риси, що характеризують формування історичної пам'яті про персоналії періоду недавньої історії в підручниках 2011-2012 рр. і 2019 р., а також про такі події в підручниках 2011-2012 рр. і 2019 р. Після цього зроблені загальні висновки про особливості формування історичної пам'яті про недавню історію України в шкільних підручниках двох періодів і загальні зміни й особливості, що містяться в підручниках 2019 р. випуску.

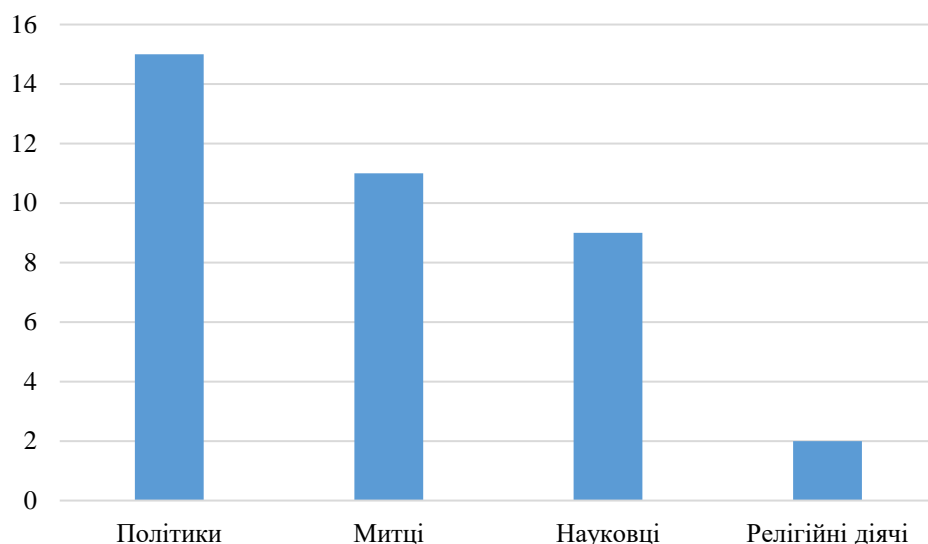
Результати

У результаті аналізу було отримано узагальнені дані про те, яким чином позиціонувалися в підручниках з історії України двох періодів персоналії та події, за допомогою яких формувалася історична пам'ять в учнів 11 класів впродовж 2012-2019 рр. (Додаток 5), а також на яких персоналіях і подіях робився найбільший акцент (відповідно, публічна політика була направлена на те, щоб виділити в розповіді про недавню історію саме ці події та особистості).

Персоналії

Так, якщо говорити про категорію «персоналії» в досліджуваних підручниках, то загалом частка митців і науковців у представленні історії України періоду 1945-2019 рр. перевищує частку політичних діячів (графік 1). Митці і науковці завжди зображуються в позитивному світлі. Однак, у той самий час, часто згадується їх пригноблення, арешти, «нерівна боротьба» з владою; також саме вони представляються борцями за Україну, її незалежність, антагоністами до радянського режиму (в період до незалежності). Попри те, що кількість митців і науковців є більшою, згадки про кожного (кожну) з них – рідші.

Графік 1. Розподіл персоналій за видом діяльності

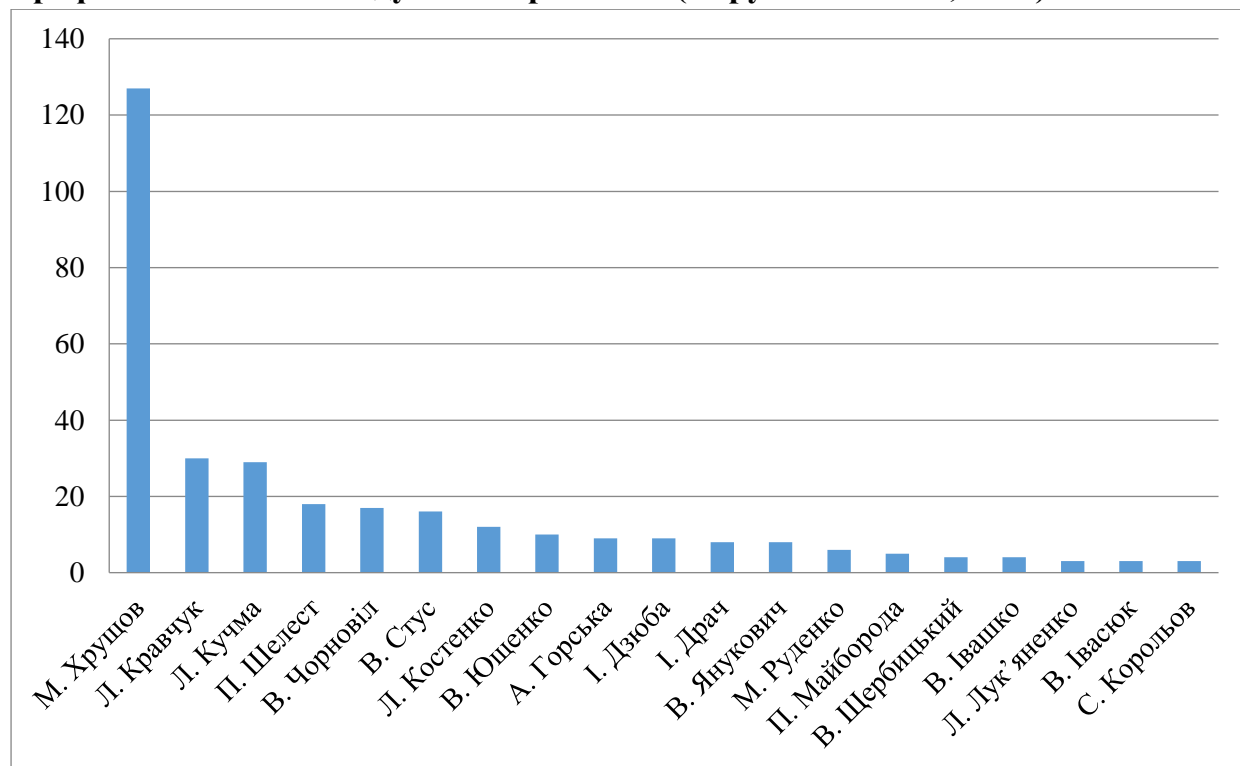
Водночас кількість політиків, що згадуються, є меншою, однак про діяльність кожного з них розповідається більш розлого. Кожен з досліджуваних підручників (2011-2012 років) має свої особливості в позиціонуванні персоналій, однак можна знайти спільні риси для всіх них. Адже в школах (класи з рівнем вивчення історії «стандарт») використовується зазвичай один з запропонованих в аналізі підручників (у 2015-2016 н.р.

рекомендованими були лише два підручники – авторства Струкевич та ін. і Пометун та ін.).

Так, із великим «відривом» від інших персоналій найбільш згадуваною постаттю в усіх підручниках є Микита Хрущов. У текстах 2011-2012 рр. він згадується як в позитивному світлі для України (десталінізація, спроби реформ, зв'язки з Україною, відлига), так і негативному (неуспішність реформ, непослідовність, намагання утримати владу, волюнтаризм, арешти інтелігенції) – і при чому для періоду 2011-2012 рр. негативні згадки про Хрущова не перевищують позитивні. Загалом більше за нього в підручниках згадується (в негативному світлі) лише Сталін, однак його персоналія не включена до аналізу, адже глибоко вивчається в 10 класі (історія Другої світової війни). Окрім Хрущова з помітною меншою кількістю згадок лідерами є також політики й чиновники Л. Кравчук, Л. Кучма, П. Шелест, а також письменник і політик І. Дзюба. Трошки менше згадок (позитивні, як і притаманно позиціонуванню «інтелігенції») про В. Чорновола, В. Стуса, Л. Костенко, а також очільника УРСР В. Щербицького. (Графіки 2-4).

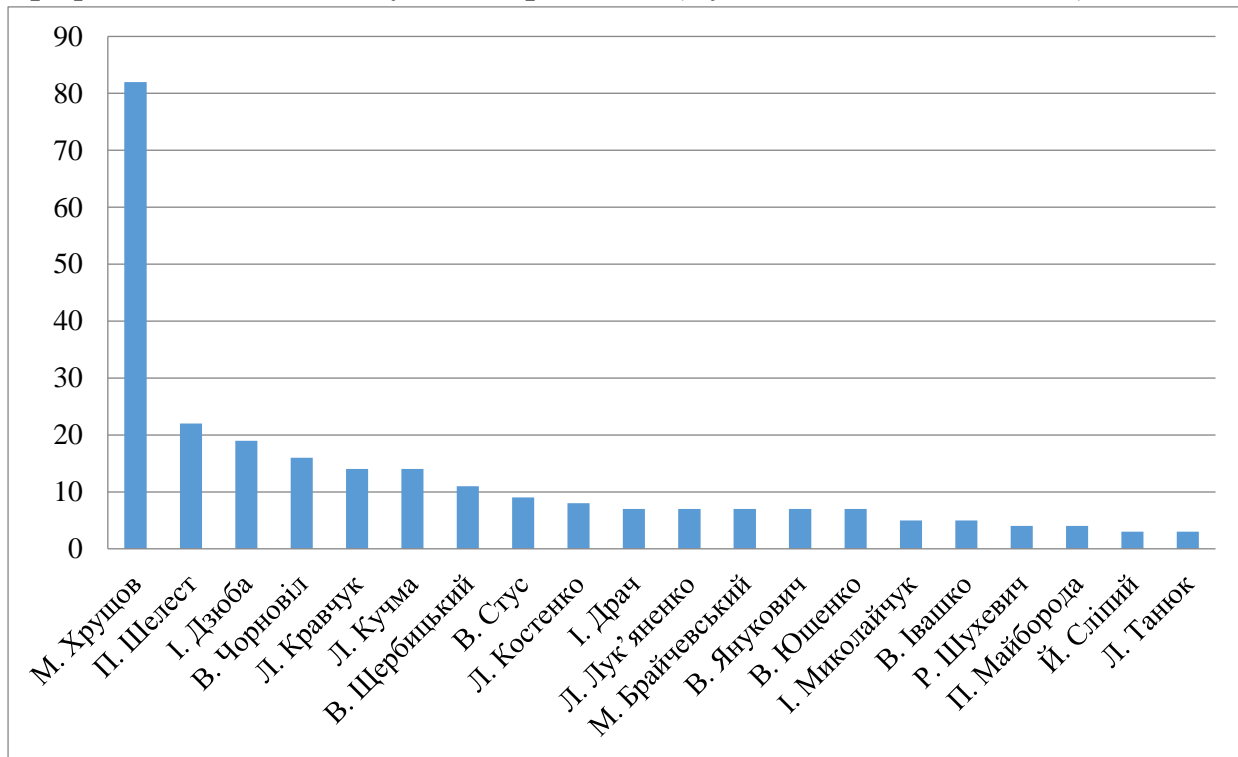
Таким чином ми можемо говорити про те, що публічна політика в сфері формування уявлень учнів про представників (персоналії) недавньої історії України в 2011-2012 рр. була орієнтована на ці особистості.

Графік 2. Кількість згадувань персоналій (Струкевич та ін., 2011)

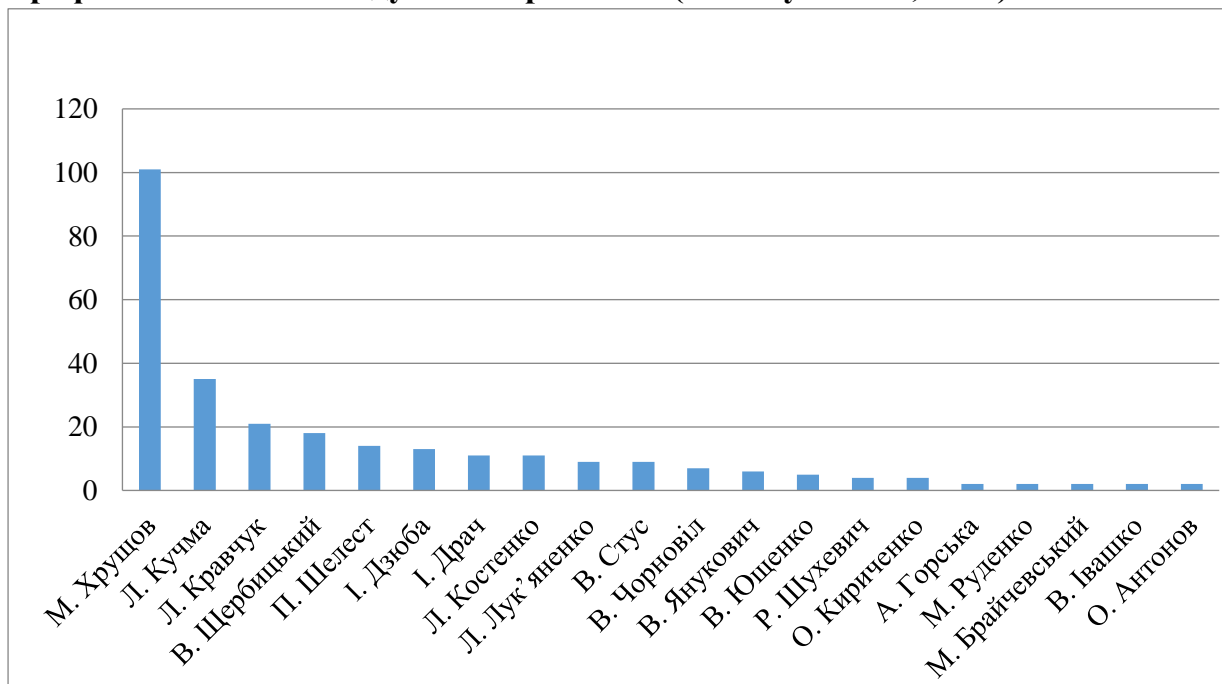

Графік 3. Кількість згадувань персоналій (Кульчицький та ін., 2011)

Графік 4. Кількість згадувань персоналій (Пометун та ін., 2012)

Також, узагальнюючи, можна говорити про те, які персоналії висвітлювалися найактивніше як позитивні, негативні, нейтральні для українського народу та історії України, сучасне становище держави й суспільства. Ми можемо передбачати, що публічна політика формувала образи цих людей у учнів, які користувалися досліджуваними підручниками, а це може повпливати на ставлення учнів до цих персоналій, їх діяльності, їх переконань. Багато з цих персоналій живуть і працюють досі, а отже, написане в підручниках формує ставлення громадян до сучасної діяльності героїв.

Так, у підручниках 2011-2012 рр. серед персоналій, які згадуються позиціонуються здебільшого позитивно, найбільше згадуються такі (в середньому по підручниках):

1. Кравчук (22 – тут і далі – згадки у середньому серед 3-х підручників)
2. Шелест (18)
3. Дзюба (14)
4. Чорновіл (13)
5. Стус (11)
6. Костенко (10)
7. Лук'яненко (6)
8. Драч (5)
9. Горська (4).

Серед тих, хто здебільшого згадується негативно, найчастіше зустрічаються:

1. Щербицький (11 – тут і далі – згадки у середньому серед 3-х підручників)
2. Кириченко (2).

Серед тих, хто позиціонується загалом нейтрально:

1. Хрущов (103 – тут і далі – згадки у середньому серед 3-х підручників)
2. Кучма (26)
3. Ющенко (7)
4. Янукович (7)
5. Івашко (3).

Отже, найчастіше позитивно й нейтрально згадуються радянські діячі (Хрущов у приблизно 5 разів частіше за інших), що може формувати позитивне й нейтральне ставлення до, наприклад, політики Микити Хрущова або Петра Шелеста. Так само позитивно й часто згадуються представники «шістдесятництва».

Якщо провести такий самий аналіз для підручників 2019 року видання, то результати – природньо – інші. Також цікавим є зміна характеру позиціонування деяких особистостей (Ющенко з нейтрального на позитивне, Хрущова, Януковича, Кучми – з нейтрального на негативне, Шелеста – з позитивного на негативне). Менше персоналій позиціонуються в цих підручниках нейтрально, збільшується кількість негативних згадок.

Найбільше згадок персоналій, що позиціонуються позитивно:

1. Ющенко (45 – тут і далі – згадки у середньому серед 3-х підручників)
2. Кравчук (24)
3. Дзюба (21)
4. Стус (21)
5. Чорновіл (15)
6. Порошенко (15)
7. Лук'яненко (14)
8. Горська (12)
9. Костенко (12)
10. Драч (11).

Найбільше згадок персоналій, що позиціонуються нейтрально:

1. Кучма (34 – тут і далі – згадки у середньому серед 3-х підручників)
2. Шухевич (5)
3. Івашко (3)
4. Кириченко (2)

Найбільше згадок персоналій, що позиціонуються негативно:

1. Хрущов (89 – тут і далі – згадки у середньому серед 3-х підручників)
2. Янукович (55)
3. Шелест (20)
4. Щербицький (17).

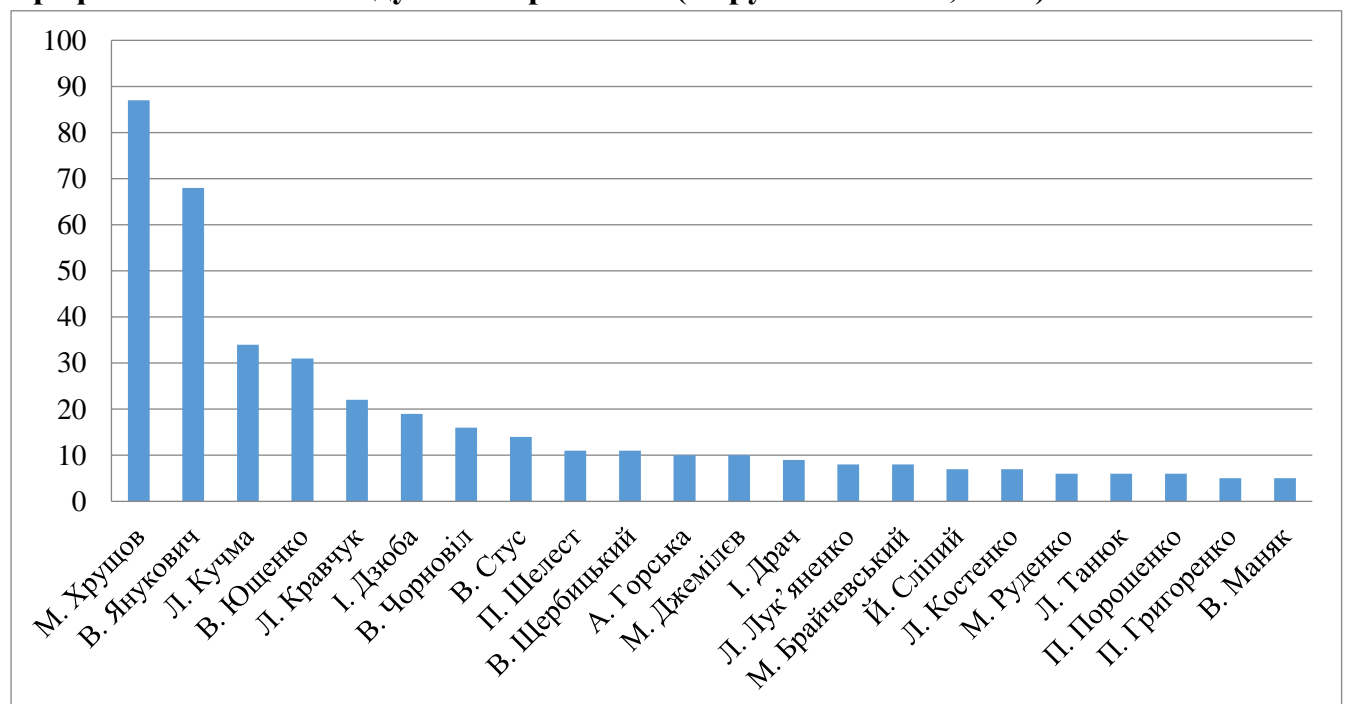
При зверненні до кількості згадок усіх персоналій в підручниках 2019 р., можна побачити те, що розрив між згадуванням Микити Хрущова та інших скоротився більше, ніж вдвічі. Хоча і досі кількість згадок діяльності Хрущова є найбільшою, хоча вже й позиціонується в більш негативному світлі (неспроможність реформ, вдавана десталінізація, які не суттєво пом'якшила становище опозиції, слабкість, непослідовність дій, погіршення ситуації в економіці). Також багато уваги, що супроводжується найбільшою кількістю негативних згадок і оцінок, приділяється Віктору Януковичу (який позиціонується як зрадник, маріонетка, політичний діяч, що зруйнував українську армію, спричинив фальсифікації на виборах, вбивства на Майдані, окупацію Криму й війну на Сході України). Так само більш негативно оцінюється політика Леоніда Кучми.

Водночас Віктор Ющенко позиціонується як один з головних антагоністів найбільш негативної персоналії Віктора Януковича, що робить його жертвою агресивних дій зі сторони Януковича, яка перемогла супротивника і яку виключно тепло вітали в Конгресі США: «Ющенку безупинно створювали різноманітні перешкоди. Майдани перед приїздом кандидата несподівано починали ремонтувати, у залах зникало світло, виникали проблеми зі зв'язком і транспортом. За ним вели таємне спостереження, від його імені розповсюджували фальшиві листівки, автомобіль переслідували вантажівкою КамАЗ, його літакам аеропорти відмовляли в посадці, зрештою, було здійснено отруєння

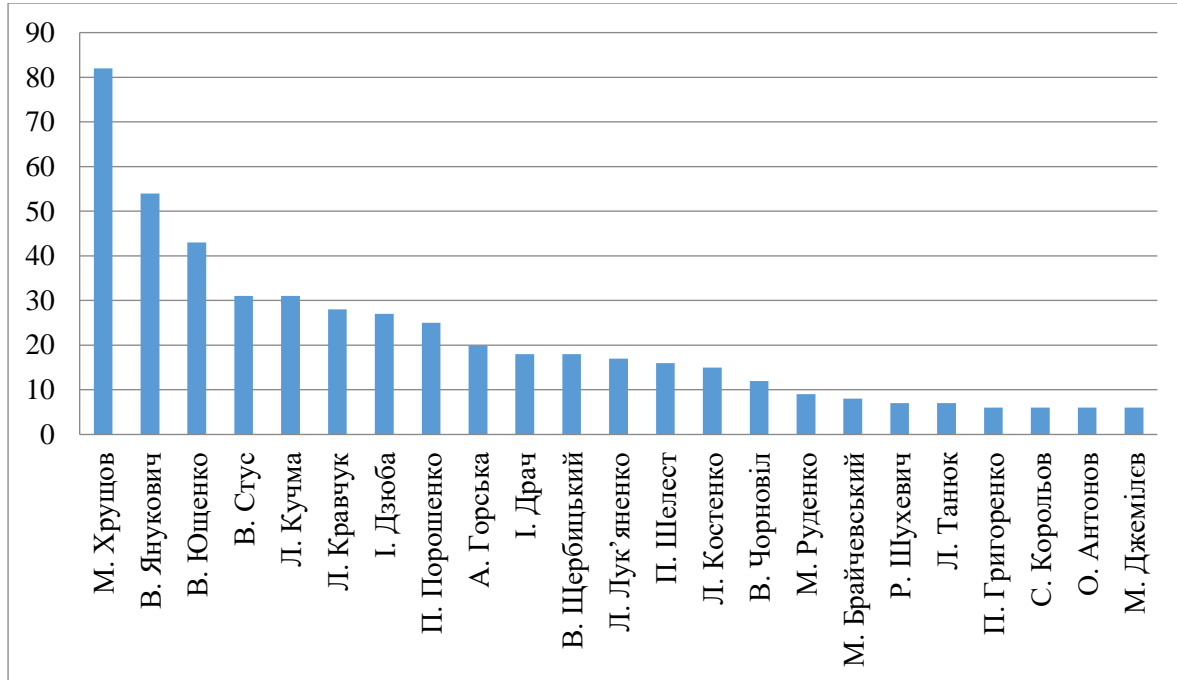
діоксином. У храмах ганьбили В. Ющенко й вихваляли його опонента» (Струкевич та ін., 2019, с. 189); «Конгрес США зустрів Ющенко як національного героя. Президент України виступив перед повним складом двох палат конгресу з промовою, що тривала 40 хвилин. У ній він запевняв, що нова Україна розділяє євроатлантичні цінності... Крім чеського президента Вацлава Гавела, жоден східноєвропейський політик не мав честі виступати перед двома палатами конгресу. Виступ переривався аплодисментами 28 разів. При цьому вісім разів зал вставав і влаштовував йому овації» (Кульчицький та ін., 2019, с. 194).

Загалом, якщо говорити про підручники 2019 р., за якими починають навчатися учні 11-х класів, то перелік «найбільш популярних» персоналій недавньої історії змінився. У підручниках більшу вагу почали мати політичні діячі історії незалежності, а також з'явилися нові персоналії, пов'язані з дослідженням Голодомору (Маняк, Мейс, Конквест), захистом прав кримських татар (Джемільєв, а також Чубаров), церковні діячі (Гузар, Сліпий) (що, відповідно, відобразилося на подіях, які згадуються в цих підручниках, - вони теж пов'язані з релігією, становищем національних меншин, діячів ОУН УПА, дослідників Голодомору в Україні). Серед найбільш згадуваних постатей: М. Хрущов, В. Янукович, Л. Кучма, В. Ющенко, Л. Кравчук, І. Дзюба, В. Стус, В. Щербинський (графіки 5-7).

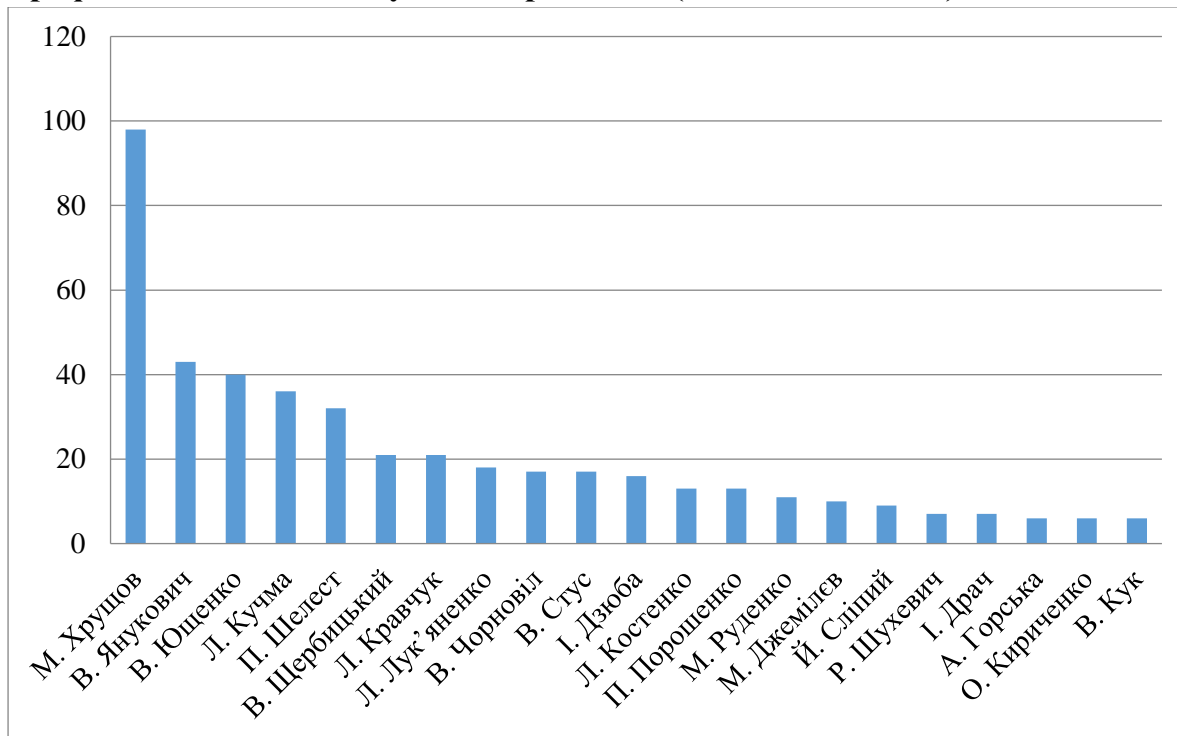
Графік 5. Кількість згадувань персоналій (Струкевич та ін., 2019)

Графік 6. Кількість згадувань персоналій (Кульчицький та ін., 2019)

Графік 7. Кількість згадувань персоналій (Гісем та ін., 2019)

Загалом також варто відзначити те, що підручники 2011-2012 рр. і 2019 р. мають більше відмінностей в зображенні подій в Україні після 1991 р., а не історії Радянського

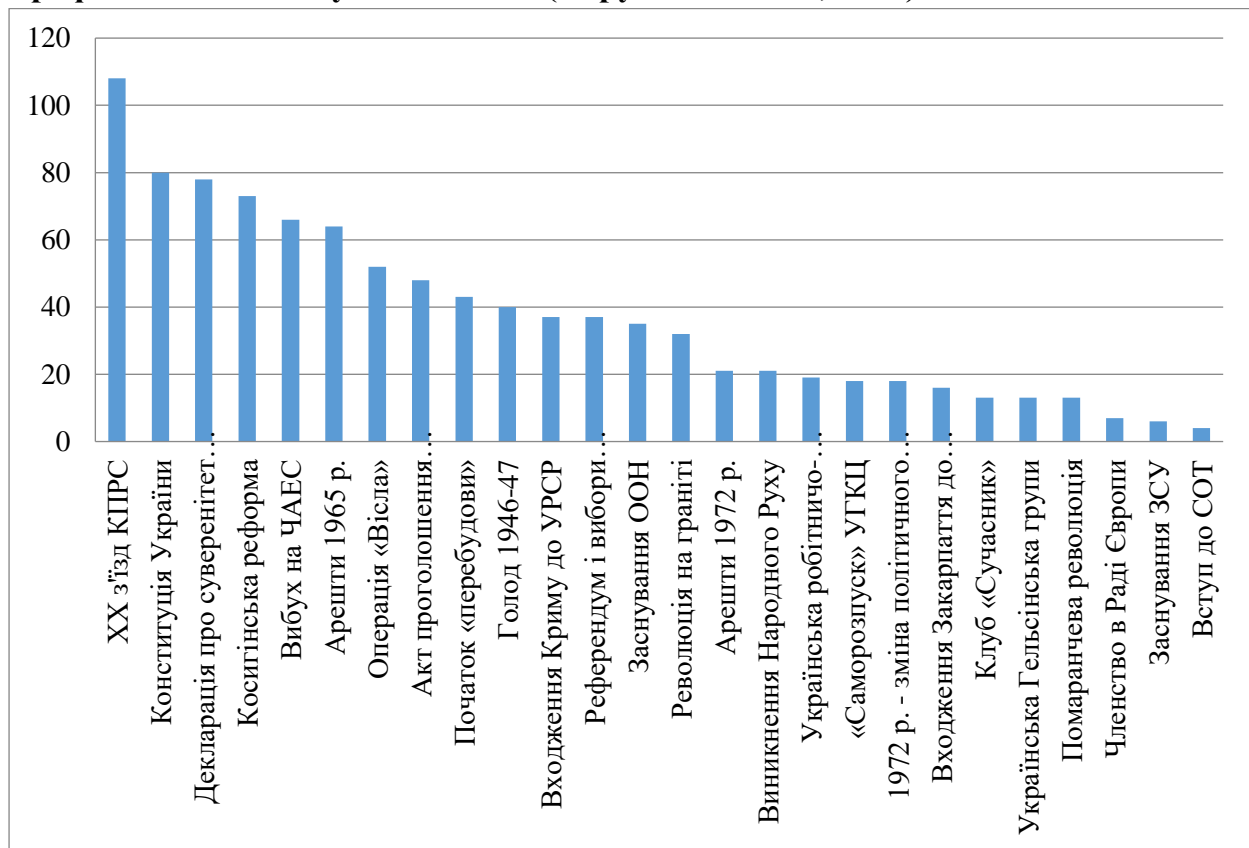
Союзу. Також підручники 2019 р. видання містять більше оціночних суджень, пов'язаних з позиціонуванням тих чи інших персоналій, наратив є більш емоційно забарвленим.

Важливим фактом, що характеризує і шкільні підручники двох періодів, і програми ЗНО, і навчальні програми, є переважна більшість персоналій-чоловіків. Так, до аналізу (за результатом оцінки програм ЗНО) потрапило 35 чоловіків і 2 жінки. Це свідчить як і про переважання серед політичних і культурних діячів недавнього минулого чоловіків, так і про характеристику публічної політики у сфері формування історичної пам'яті, яка применшує згадування ролі жінок в історії України.

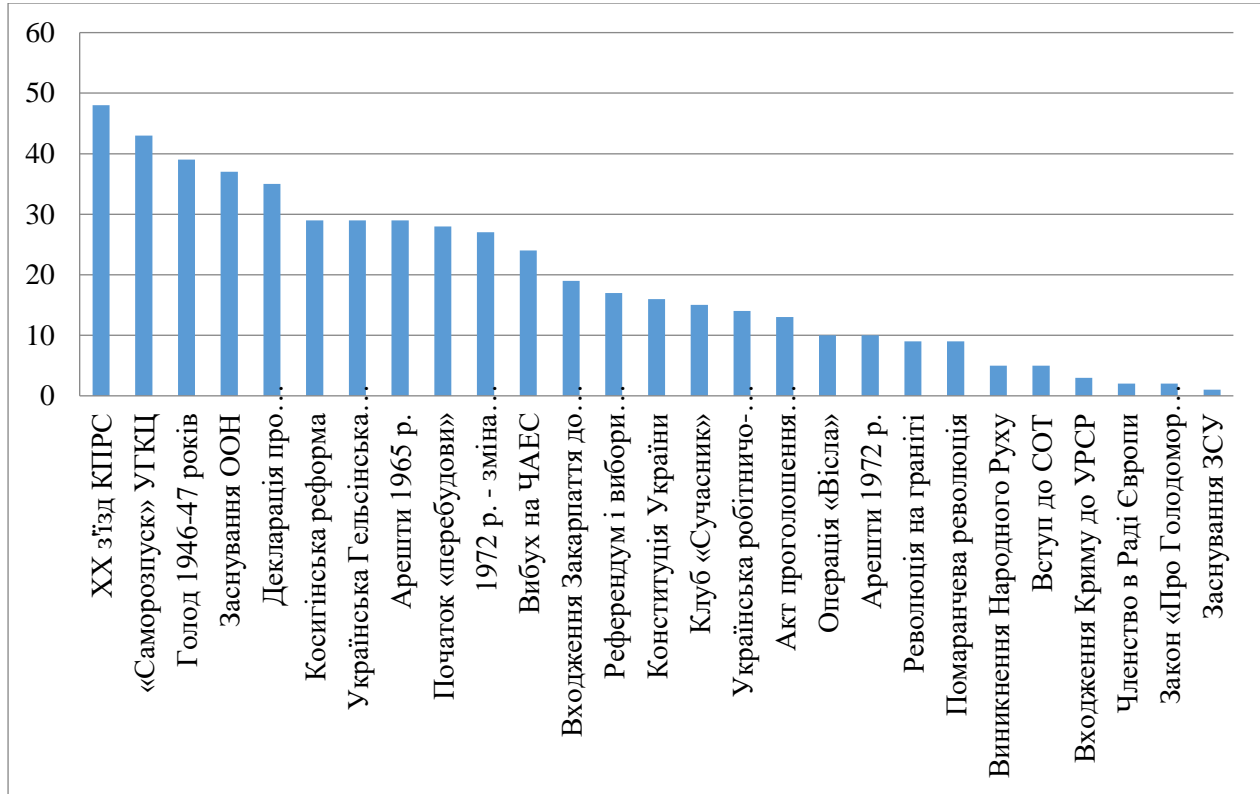
Події.

Найбільш згадуваними подіями у підручниках 2011-2012 рр., що описують недавню історію України, формуючи історичну пам'ять, є ХХ з'їзд КПРС, голод 1946-47 рр., початок «перебудови», ухвалення Декларації про державний суверенітет України, «Косигінська» реформа, операція «Вісла». Цим подіям у загальному присвячено найбільше об'єму тексту. Також акцент робиться на вибуху на ЧАЕС, ухваленні Конституції України, операції «Вісла» (Графіки 8-9).

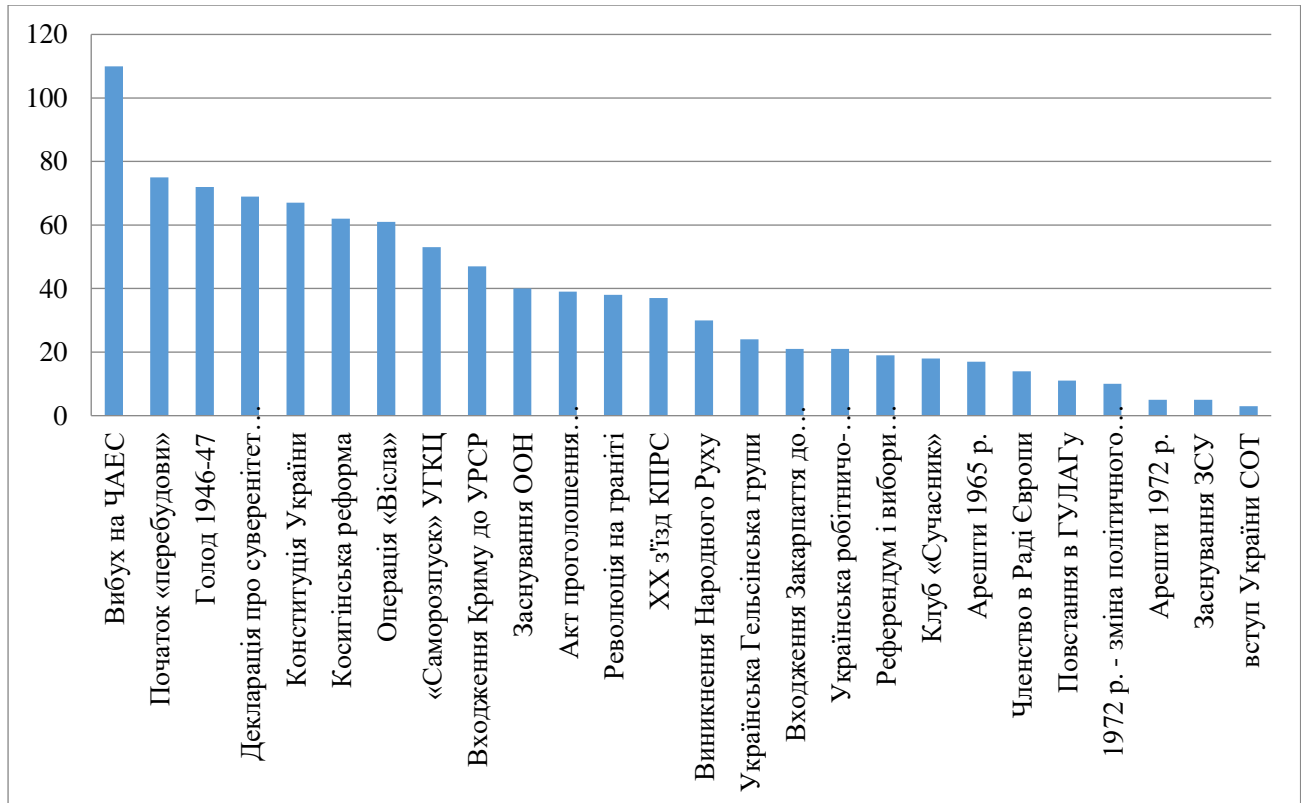
Графік 8. Об'єм згадування подій (Струкевич та ін., 2011)

Графік 8. Об'єм згадування подій (Кульчицький та ін., 2011)

Графік 9. Об'єм згадування подій (Пометун та ін., 2011)

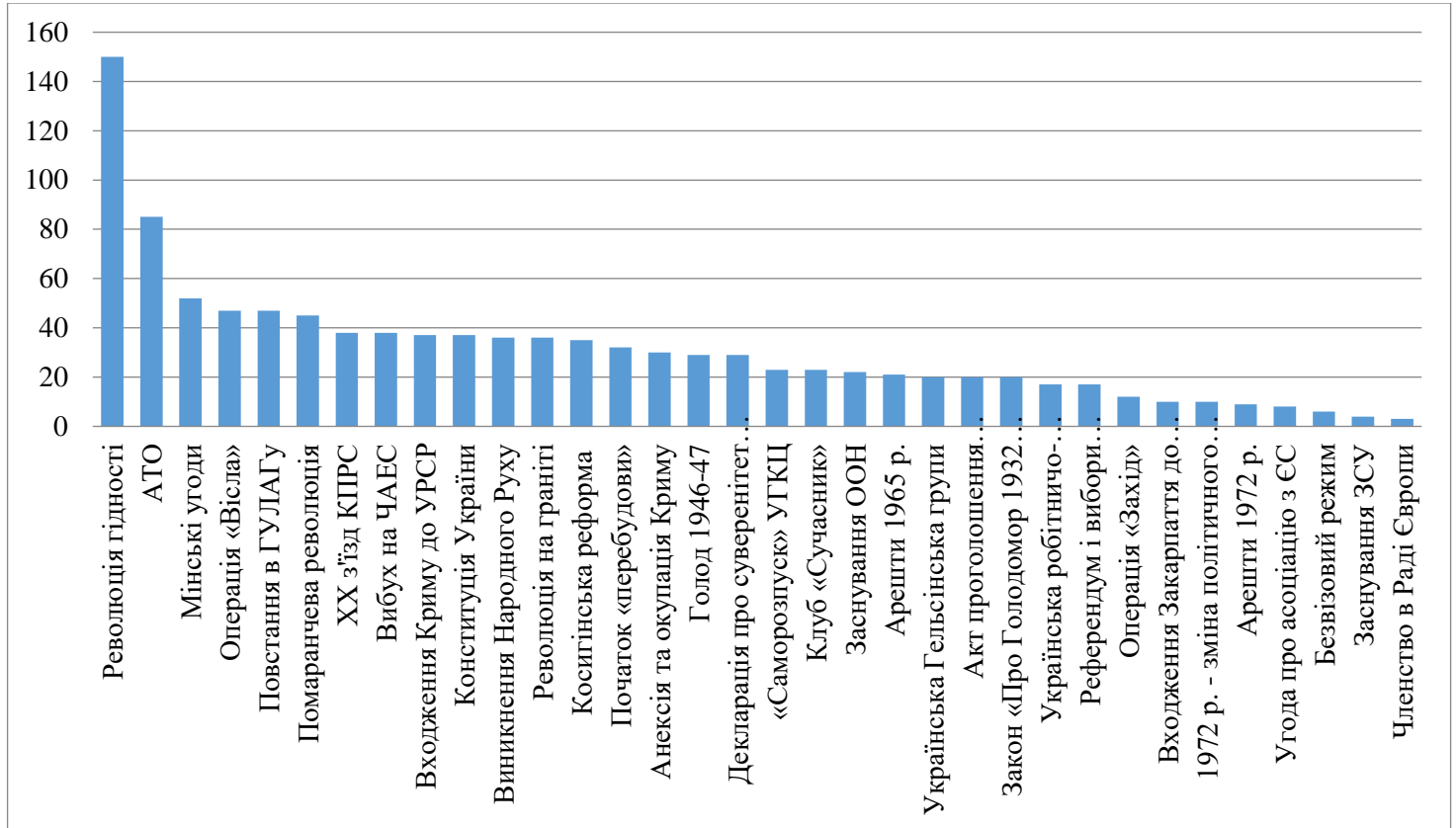
Так, викриття культу особи Сталіна на XX з'їзді КПРС позиціонується в 2011-2012 рр. як «найграндіозніша подія в житті радянського суспільства в період, що вивчається» (Струкевич та ін., 2011, с. 109). А голод в Україні 1946-47 рр. і вибух на ЧАЕС як такі трагічні події, що впливатимуть на український народ ще довго («найстрашніше лихо, що випало на долю українців у післявоєнний час» (Струкевич та ін., 2011, с. 79), «тяжке випробування для населення» (Пометун та ін., 2011, с. 75), голод «знищував людські почуття та моральні цінності, негативно повпливав на моральне становище людей» (Пометун та ін., 2011, с. 75); вибух «призвів до найбільшої в історії людства техногенної катастрофи, руйнівна дія радіонуклідів на генофонд народу триватиме ще багато років» (Кульчицький та ін., 2011, с.225), «дедалі наполегливіше ставилося питання про «духовний Чорнобиль» - русифікацію» (Кульчицький та ін., 2011, с.225), «загальнонаціональна трагедія; наслідки катастрофи спостерігаються і сьогодні» (Пометун та ін., 2012, с. 110).

Операція «Вісла» позиціонується як агресивна акція польського прокомуністичного керівництва. Вхідження Закарпаття до складу УРСР як підтримка прагнення жителів області до возз'єднання з Україною з боку СРСР, а приєднання Криму як акт, що був викликаний і бажанням СРСР позбавитися проблем на цій території, так і культурною близькістю жителів Криму й України.

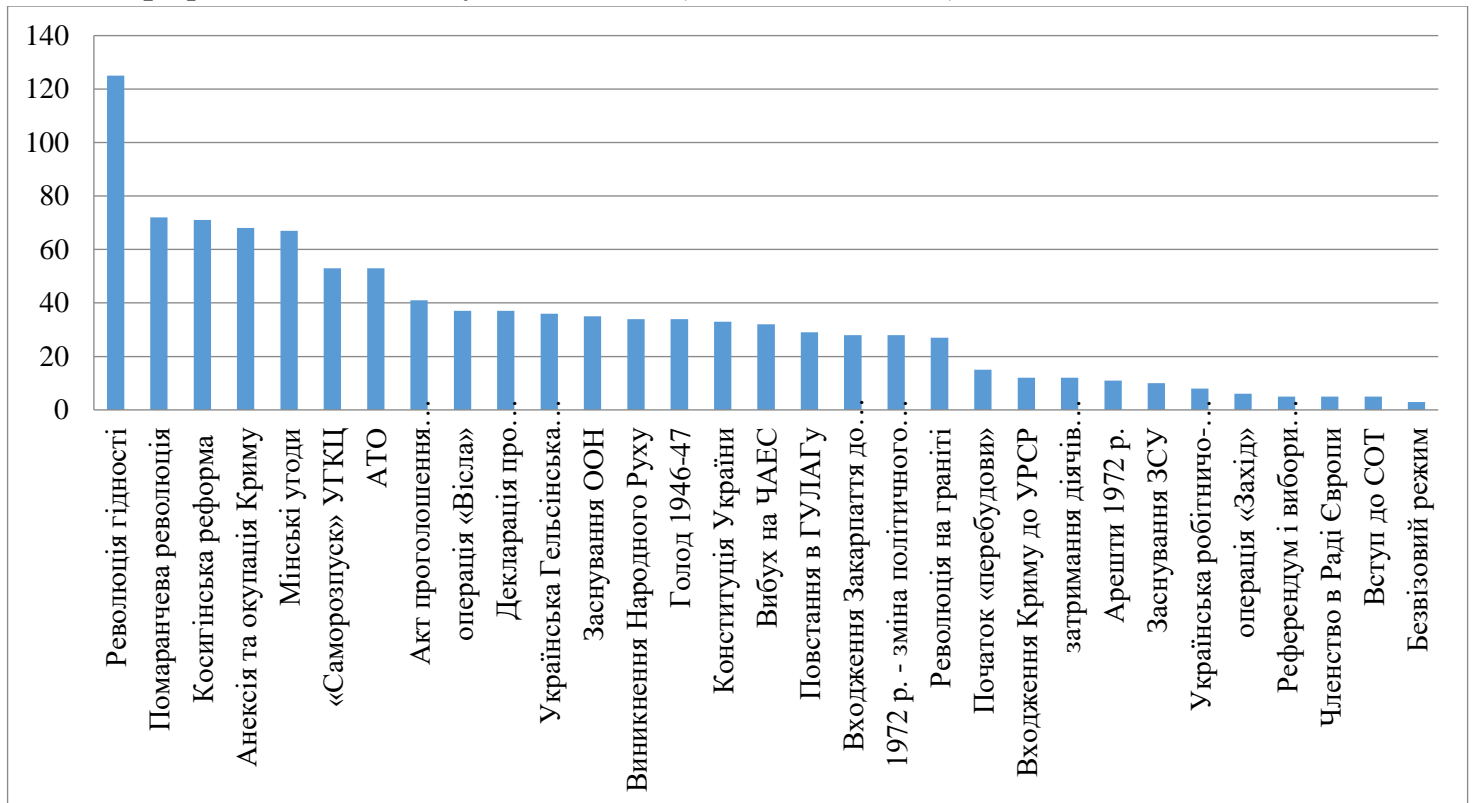
Якщо подивитися на структуру текстів у підручниках, виданих у 2019 р., то можна визначити, що частка тих чи інших подій змістилася. У нових підручниках найбільше уваги приділяється подіям Революції Гідності («Звільняючись від прорадянського, проросійського й одночасно антиєвропейського світогляду й упереджень, український народ та українська еліта приходили до переконання про розумність і природність євроінтеграційного курсу для України. Єдине, на чому тримався суспільний договір народу з владою, були обіцянки В. Януковича про асоціацію з Європейським Союзом. Це було останньою надією українців на розвиток, хоча б у віддаленій перспективі.» (Струкевич та ін., 2019, с. 206)), Помаранчевій революції, Антитерористичній операції, Мінським угодам. Тобто тепер більше об'єму наділяється подіям, що сталися в незалежній Україні у 2000-х роках, а не післявоєнній історії та «будівництву» держави в 1990-х. Також акцент робиться на операціях «Вісла» (яка тепер позиціонується як така, що була інспірована радянською владою більше, ніж польською), «Захід» (яка ще більше демонструє діяльність ОУН УПА – у підручниках 2019 р. їй приділяється більше уваги) та повстанням у ГУЛАГ (які, як зазначається, організовували та підтримували українці, воїни УПА, та які призвели до закриття таборів у майбутньому) (Графіки 10-12).

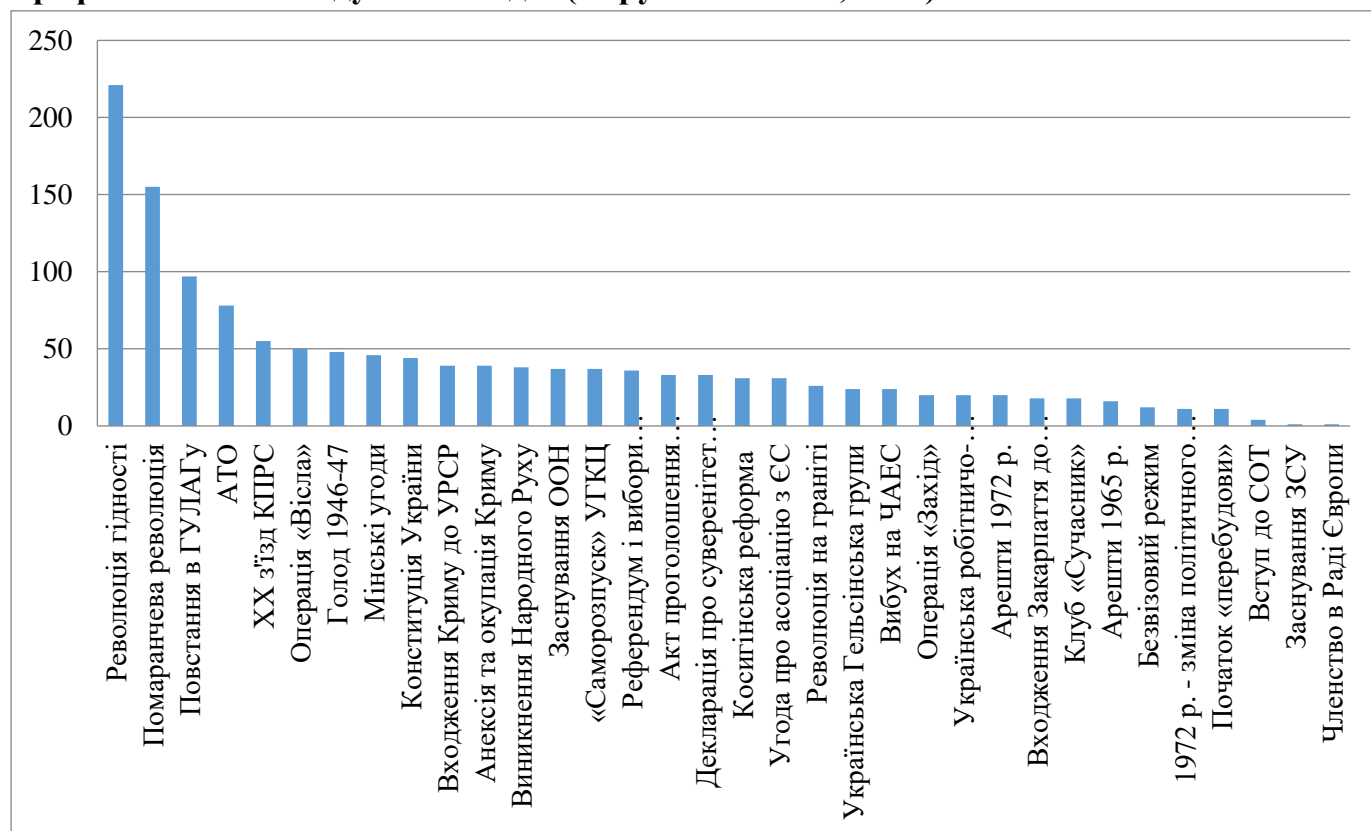
Графік 10. Об'єм згадування подій (Кульчицький та ін., 2019)

Графік 11. Об'єм згадування подій (Гісем та ін., 2019)

Графік 12. Об'єм згадування подій (Струкевич та ін., 2019)

Різняться також позиціонування подій Помаранчевої революції, яким у підручниках 2019 р. надається набагато більше об'єму тексту, ніж у попередніх. Помаранчева революція визначається як така, що стимулювала розвиток громадянського суспільства, стала прикладом боротьби населення (українського народу) за власні права й проти фальсифікацій влади («Революційність подій 2004 р. визначається появою такої складової демократичного політичного життя, як громадянське суспільство, яке після його знищення сталінським режимом уперше відкрито виступило на захист своїх і національних інтересів і продемонструвало, що держава (державне чиновництво) і її політика лише похідні від потреб та інтересів громадянського суспільства» (Струкевич та ін., 2019, с. 188). Також відсутні сумніви в тому, що події 2004 р. можна називати революцією (у той час як у підручнику Струкевич, 2011, с. 253 такі сумніви наявні: «...чимало політологів та істориків вважають, що події не були революцією в традиційному розумінні»).

Події приєднання до УРСР Закарпаття та Криму позиціонуються інакше. Так, вказується, що радянська влада приєднала область до УРСР під час того, як Закарпаття намагалася створити незалежну державу. Приєднання Криму позиціонується як крок Хрущова, що дозволив передати в УРСР проблему територію, де кількість російського

населення лише збільшувалася (але була незадоволена становищем), і що – в результаті – вплинуло на настрої населення Криму в 2014 році.

Таким чином можна сказати, що підручники 2011-2012 рр. в описі подій недавньої історії України суттєво відрізняються від підручників 2019 р., що містять інші інтерпретації та оцінки деяких подій, а також мають різні акценти в контексті об'єму згадувань. Підручники 2019 р. більш відкрито й жорстко засуджують радянський режим, містять більш детальний опис діяльності ОУН УПА, ситуації в західних регіонах України, акцентують увагу на питаннях релігії, пов'язують трагедії в історії України (сучасні й ті, що вже минули) з рішеннями та поведінкою радянської влади.

Прослідковується також те, що події Революції Гідності та воєнного конфлікту на Сході, а також зміна політичного режиму призвели до зміщення акцентів на користь подіям сучасної України (2004, 2014-2019 рр.) за рахунок зменшення об'єму згадувань подій радянської доби (XX з'їзд КПРС, початок «перебудови», «косигінської» реформи, а також Голоду 1946-1947 рр. (водночас більше уваги приділяється пам'яті про Голодомор 1932-33 рр.).

ВИСНОВКИ ТА ДИСКУСІЯ

Загалом проведене дослідження демонструє, що зміна політичного режиму та воєнний конфлікт на Сході України (та інші події з 2014 р.) повпливали на зміну публічної політики у сфері формування історичної пам'яті (офіційна історична пам'ять) про недавню історію України у шкільних підручниках. Як уже зазначалося, недавня історія сприймається як така, що має найбільший вплив на сучасне становище країни та її громадян. Вона також є найбільш суперечливою в плані інтерпретації (адже це невіддалені події й більшість суспільства були їх свідками чи учасниками) (Carretero, 2017, р. 353). Тому формування історичної пам'яті про недавню історію (у цьому випадку 1945-2019 рр.) є важливим чинником формування національної ідентичності, розуміння місця своєї країни в історії, її становища, її минулого, що впливає на теперішнє. Аргументом на користь цього також є твердження з опису навчальної програми з історії України 2017 р., яка говорить про те, що метою історичної освіти в старшій школі є саме «сприяння формуванню в учнів/учениць національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції...» (Навчальна програма..., 2017). Підручники з історії змінилися лише в 2019 р. (наприкінці каденції президента Порошенка та через 5 років після подій Революції Гідності), однак у них прослідковується зміщення акцентів у контексті персоналій та подій, їх інтерпретації в бік 2000-х років, більш жорсткого засудження радянського режиму, підняття тем діяльності ОУН УПА, релігії, пам'яті про

Голокост, впливу політики Радянського Союзу на появу воєнного конфлікту на Сході України в 2014 р. та слабкість української армії в той період.

Так, підручники 2019 р. у порівнянні з попередніми містять більше згадок подій сучасної історії України (з 2014 р.), що відбувається за рахунок зменшення згадок про події післявоєнного часу, що відбувалися в СРСР. Також ці підручники містять більшу кількість оціночних суджень, більш однозначно інтерпретують події та персоналії (зменшення кількості нейтральних згадок), що дозволяє думати про те, що режим пам'яті (за типологією Бернхарда і Кубіка), який відображається зокрема в підручниках з історії, став ближчим до уніфікованого (підручники 2011-2012 рр. містили більше нейтральних згадок, але, у той самий час, інтерпретували деякі рішення радянських політиків або ж «проросійських» діячів інакше – позитивніше, - ніж тексти 2019 р.).

У підручниках обох періодів велика увагу приділяється радянським діячам – зокрема згадки Микити Хрущова в усіх текстах трапляються найчастіше з усіх одиниць аналізу (з великим відривом від інших особистостей). Однак у підручниках 2019 р. ці персоналії (Хрущов, Шелест, Щербицький) позиціонуються більш негативно, ніж до тих пір. Також кількість згадок про радянські персоналії (зокрема чиновників) дещо менша, ніж у текстах 2011-2012 рр.

Для двох періодів характерне позитивне позиціонування діячів культури і науки, що зокрема підсилюється їх постійною нерівною боротьбою з радянською владою та арештами. Образ жертв, які виборюють право на власну державу, підсилюється великою кількістю згадок трагічних подій в історії (голод, операції «Вісла» і «Захід», арешти й заслання, а також – у сучасній Україні – нечесна гра В. Януковича стосовно В. Ющенко під час виборів 2004 року).

У підручниках 2011-2012 рр., за якими вчилися в 11-х класах до 2019 р., переважали події, що відбувалися в Радянському Союзі (післявоєнний період), вони інтерпретувалися більш позитивно, ніж у нових текстах (2019 р.). Таке акцентування уваги на подіях СРСР та опис подій початку незалежності України (з економічними та соціальними проблемами) можуть формувати в українців, що народилися після розпаду Радянського Союзу, неоднозначні, нейтральні уявлення про цей період історії України, що зокрема відображається на опитуваннях, наведених у вступі до роботи (молодь не має консолідованої точки зору стосовно розпаду СРСР та здобуттям Україною незалежності). Так само такі уявлення з підручників (де події минулого пов'язуються з теперішньою ситуацією в країні) можуть мати вплив на сприйняття сучасного стану та способів вирішення сучасних проблем (геополітичний вектор України, способи розв'язання воєнного конфлікту на Сході).

Також важливим є той факт, що в досліджуваних підручниках, а також програмах ЗНО з історії України, переважною більшістю акторів є чоловіки, що свідчить як і про домінування «патріархального» фрейму при висвітлюванні подій історії, так і про історичний факт переважання чоловіків серед політиків, науковців, громадських діячів.

Рекомендації для формування подальшої публічної політики в сфері історичної пам'яті, зокрема через шкільні підручники, які можна дати на основі проведеного аналізу, можуть різнитися в залежності від цілей, які ставить перед собою держава. Уніфікований режим пам'яті (який не передбачає існування інших інтерпретацій подій історії) може бути доречним в умовах розв'язання воєнного конфлікту. Такі риси спостерігаються в підручниках 2019 р. – у них різко засуджується радянський режим і «проросійський вектор», тексти мають об'ємні частини, що присвячені інтерпретації та оцінці подій і персоналій, наводяться приклади героїчної боротьби «патріотів» «за свободу» (наприклад, поява розділів про повстання в ГУЛАГ, ініційовані українцями). У той самий час, ці підручники здебільшого не містять в собі альтернативних думок, свідчень й інтерпретацій, що може призвести до нездатності учнів критично оцінити прочитаний матеріал. Це робить тексти підручників інструментом інтерпретації історичного минулого й однозначного тлумачення подій. Якщо держава прагне до плюралізму думок і формування «піларизованого» режиму пам'яті, підручники слід наповнити більшою джерел для ознайомлення та осмислення.

Задля формування конкретних рекомендацій варто визначитися з бажаним балансом держави між «громадянською просвітою», способом формування національної ідентичності й патріотизму (функція, заявлена в програмах з історії, може успішно виконуватися) та формуванням у учнів ставлення до історії як до науки, розвитком критичного мислення через шкільні уроки. Це визначення може стати наступним кроком для досліджень і допомогти сформулювати конкретні рекомендації до наявних підручників, а також провадження інших політик (і прийняття політичних рішень), на які можуть впливати сформовані уявлення українців про недавню історію та ставлення до цих подій. Це зокрема важливо навіть на етапі формування риторики та прийняття рішень стосовно поведінки держави при вирішенні зовнішніх та внутрішніх конфліктів, відзначення тих чи інших подій, виділення тих чи інших нових національних героїв (останнє важливо для консолідації населення під час воєнного конфлікту й політичної кризи).

Також, за умови необхідності оновлення та осучаснення героїв-представників недавньої історії України, варто збалансувати кількість згадок політичних діячів і митців, радянських політиків і сучасних персоналій, чоловіків та жінок.

При намаганні реконструювати національну пам'ять у людей, що навчалися за підручниками 2011-2012 рр., або сформулювати у них ставлення до тієї чи іншої персоналії чи події, варто зважати на те, що:

- представники інтелігенції можуть сприйматися більш позитивно, ніж політичні діячі в історії України (що може применшувати рівень довіри до влади громадян);
- історія післявоєнної України в складі СРСР представлена здебільшого через опис протистояння дисидентів і влади на рівні ідей та пригноблення інтелігенції;
- історія післявоєнної України представлена з акцентом на трагічні, негативні події для українців (голод, операція «Вісла», «саморозпуск УГКЦ», арешти 1965 і 1972 рр., вибух на ЧАЕС, зміна влади в 1972 р., вплив спроб економічних реформ

Косигіна й Хрущова на стан економіки в УРСР) та деякі позитивні кроки з боку інтелігенції.

Обмеженнями цього дослідження є те, що для розуміння загальних особливостей публічної політики в сфері формування історичної пам'яті варто дивитися не лише на шкільну історію (при чому на всі періоди, які вивчаються в школі), але й на популярну історію, історіографію в країні. Визначені особливості характеризують лише деякі аспекти функціонування публічної політики у сфері пам'яті в Україні, однак вони є важливими для розуміння молодими людьми сучасності держави та її недавнього минулого, що великим чином вплинуло на теперішнє її становище. Цих даних також достатньо для визначення того, чи виконують підручники ту мету, що описує навчальна програма до курсу з історії (тексти 2019 р. більше відповідають поставленій цілі).

Також проведений контент-аналіз зачіпає лише основні одиниці, які згадуються в підручниках відповідно до програм ЗНО та навчальних програм. Насправді цих одиниць у текстах більше й вони можуть дещо змінити загальну картину.

Варто пам'ятати, що цей аналіз не визначає результати формування уявлень про недавню історію України в учнів, а лише підкреслює основні риси публічної політики, спрямованої на їх конструювання. Адже на уявлення й ставлення людей до явищ і подій, а також на укріплення національної ідентичності впливає велика кількість чинників (неофіційна історія, власний досвід, думка оточення, інші форми офіційної історії, а також шкільна історія тощо), а не лише шкільна історія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ahonen, S. (2001). Politics of identity through history curriculum: narratives of the past for social exclusion-or inclusion?. *Journal of curriculum studies*, 33(2), 179-194.
2. Barton, K. C. (2001). History education and national identity in Northern Ireland and the United States: Differing priorities. *Theory into Practice*, 40(1), 48-54.
3. Browning, O. (1889). *The Teaching of History in Schools*. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/3678161?seq=1>.
4. Carretero, M. (2017). *The Teaching of Recent and Violent Conflicts as Challenges for History Education*. *History Education and Conflict Transformation*, 341-377.
5. Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing theory. *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 10, 103-126.
6. Driscoll, J. (2019). *Ukraine's Civil War: Would Accepting This Terminology Help Resolve the Conflict*. PONARS Euroasia. Retrieved from: <http://www.ponarseurasia.org/memo/ukraines-civil-war-wouldaccepting-terminology-help-resolve-conflict>.
7. Farrell, L. (2010). Pierre Bourdieu on European identity: Theories of habitus & cultural capital. *Social and Political Review*, 20(1), 107-15.
8. Gomza, I. (2019). *Quenching Fire with Gasoline: Why Flawed Terminology Will Not Help to Resolve the Ukraine Crisis*. Retrieved from: <http://www.ponarseurasia.org/memo/quenching-fire-gasoline-flawed-terminology-will-not-help-resolve-ukraine-crisis?fbclid=IwAR16hWvsg3oNjeXxhxF24QaaZIw4xKWz1S-tO0cvF4TjgFeeSBQQPLyR8EE>.
9. Korostelina, K. (2010). War of textbooks: History education in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(2), 129-137.
10. Kubik, J., Bernhard M. (2014). *A Theory of the Politics of Memory*. Twenty Years of Communism: the politics of memory and commemoration. Oxford University Press, 7-35.
11. Kuzio, T. (2006). National identity and history writing in Ukraine. *Nationalities Papers*, 34(4), 407-427.
12. Phillips, R. (2015). Contesting the Past, Constructing the Future. *History and Heritage: Illustrated Edition*, 223.
13. Phillips, R., etc. (2003). *International Journal of Historical Teaching, Learning and Research*, Volume 3, Number 1.
14. Tormey, R. (2006). The construction of national identity through primary school history: the Irish case. *British journal of sociology of education*, 27(3), 311-324.
15. Власов, В., Кульчицький, В. (2019). *Історія України 11 клас*. Київ: Літера
16. Гісем, О., Сорочинська Н. (2019). *Історія України 11 клас*. Тернопіль: Богдан

17. Держстат. Статистична інформація: *Заклади загальної середньої освіти*, <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
18. Інститут модернізації змісту освіти. *Переліки*. Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>.
19. Київський міжнародний інститут соціології (2016). *Загальнонаціональне опитування*.
20. Кульчицький, С. В., Лебедева, Ю. Г. (2011). *Історія України 11 клас*. Київ: Генеза
21. Міністерство освіти і науки України (2010). *Наказ МОН України 28.10.2010 № 1021*.
22. Міністерство освіти і науки України (2016). *Наказ МОН України № 826 від 14.07.16 року*.
23. Міністерство освіти і науки України (2017). *Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407*.
24. Міністерство освіти і науки України (2017). *Наказ МОН України від 23.10.2017 № 1407*.
25. Міністерство освіти і науки України (2019). *Наказ МОН України від 12.04.2019 № 472*.
26. Міністерство освіти і науки України (2019). *Наказ МОН України від 21.02.2019 № 236*.
27. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (2011). *Наказ МОНмолодьспорту від 26.04.2011 № 375*.
28. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (2011). *Наказ МОНмолодьспорту від 16.03.2011 № 235*.
29. Основна і старша школа у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою. Режим доступу: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/16NyRYEKgeQ4T5BE68La-s2gn0q2MPyIWSWx-Vdw-zmA/edit#gid=1078780689>.
30. Пометун, О. І., Гупан, Н.М. (2012). *Історія України 11 клас*. Харків: Сиція
31. Струкевич, О., Дровозюк, С. (2019). *Історія України 11 клас*. Київ: Грамота
32. Струкевич, О.К., Романюк І.М., Дровозюк, С.І. (2011). *Історія України 11 клас*. Київ: Грамота
33. Фонд «Демократичні ініціативи» (2013). *Загальнонаціональне опитування*.
34. Фонд «Демократичні ініціативи» (2019). *Загальнонаціональне опитування*.
35. Яковенко, Н. (2013). Концепція нового підручника з історії України. Одеський національний університет: відео-лекція. Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=k20qO_2zcbE&t=4771s.

ДОДАТКИ

Додаток 1

x22 Чи згодні Ви з тим, що відчуваєте більшу близькість до Радянського Союзу, ніж до України? * vik vik Crosstabulation

		vik vik					Total
		1.00 18-29 років	2.00 30-39 років	3.00 40-49 років	4.00 50-59 років	5.00 60 років і старші	
x22 Чи згодні Ви з тим, що відчуваєте більшу близькість до Радянського Союзу, ніж до України?	1 Цілком згодний	2.9%	5.9%	3.3%	15.7%	28.4%	278 13.9%
	2 Скоріше, згодний	7.8%	13.4%	22.1%	29.2%	30.4%	414 0.7%
	3 Скоріше, не згодний	19.7%	25.8%	22.4%	19.7%	12.2%	86 9.3%
	4 Зовсім не згодний	43.0%	34.5%	26.7%	23.3%	17.2%	573 28.7%
	5 Важко сказати	26.5%	20.4%	15.5%	12.1%	11.8%	345 17.3%
Total		446 100.0%	357 100.0%	330 100.0%	356 100.0%	507 100.0%	1996 100.0%

Джерело: Фонд «Демократичні ініціативи» (2013). *Загальнонаціональне опитування*

Додаток 2

24 серпня виповнюється 25 років з дня проголошення України незалежною державою. Якби референдум щодо проголошення державної незалежності України відбувався сьогодні, то як би Ви на ньому проголосували?

За акт про незалежність	64.6
Проти акту про незалежність	9.7
Не брав би участі у референдумі	13.8
ВАЖКО СКАЗАТИ	11.9

Дослідження проводилося Київським міжнародним інститутом соціології з 4 по 19 серпня 2016 року. Польовий етап тривав з 6 по 15 серпня 2016 року. Опитування проводилося в 110 населених пунктах (PSU) у всіх областях України, окрім автономної республіки Крим. У Луганській та Донецькій областях опитування проводилися тільки на територіях, що контролюється Україною.

Джерело: Київський міжнародний інститут соціології (2016). *Загальнонаціональне опитування*

Додаток 3

Чи згодні Ви, що розпад Радянського Союзу – це було добре? Age Groups = 18-29 років

Повністю згодний (на)	46,5 %
Переважно згодний (на)	12, 4%
Наскільки згодний (на), настільки й ні	10, 7%
Переважно не згодний (на)	4, 3%
Зовсім не згодний (на)	4, 9 %
ВАЖКО СКАЗАТИ	21.1%

q67. Якби референдум щодо проголошення державної незалежності України відбувався сьогодні, то як би Ви на ньому проголосували? Age groups = 18 - 29 років

За акт про незалежність	81.0%
Проти акту про незалежність	3.7%
Не брав би участі у референдумі	4.9%
ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	10.4%

Джерело: Фонд «Демократичні ініціативи» (2019). *Загальнонаціональне опитування*

Додаток 4

*з 2014 р. без окупованих територій

Джерело: Держстат. Статистична інформація: *Заклади загальної середньої освіти*, <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток 5. Таблиця контент-аналізу шкільних підручників

Персоналії (2011-2012)

Одиниця аналізу	Струкевич та ін., 2011		Кульчицький та ін., 2011		Пометун та ін., 2012	
	К-сть згадок	Позиціонування	К-сть згадок	Позиціонування	К-сть згадок	Позиціонування
Шухевич	2	+ Генерал-хорунжий; загибель призвела до згорання спротиву ОУН і УПА	4	+ Очолив військові формування ОУН(б), після смерті рух опору пішов на спад	4	- Керівник УПА, головний ватажок УПА; жорсткі радикальні дії навіть стосовно нестійких учасників повстанського руху; терористичні акції; «не залякувати, а фізично знищувати»
Галан	0	0	0	0	1	+ «українська мова щезла з кіноафіш; може здатися, що це дрібниці, але ці дрібниці теж роблять політику»
Сліпий	1	+ митрополит, ув'язнений, винний, на думку спецслужб (наклеп)	3	+ новий глава УГКЦ прийняв звернення «До духовенства і віруючих», у якому містився заклик до співпраці з владою, влада дала дозвіл на вільне богослужіння в межах СРСР	1	+ направив делегацію, яка передала 1000 тис. руб. Червоному Хресту, але Сталін не прийняв її, вимагаючи допомогти ліквідувати УПА
Горська	9	+ художник (оригінальний стиль), рішуче виступила на захист заарештованих, мужня жінка морально і матеріально підтримувала..., похорон перетворився на мітинг протесту	1	+ художниця, комісія з її участю перевірила чутки про захоронення в лісі жертв масових репресій	2	+ виступала проти низькопоклонства, активна діячка клубу «Супутник»
Драч	8	+ відомий український поет, талановита людина, порушив проблему	7	+ поет, яскрава обдарована молодь, письменник, успішно	11	+ активний діяч клубу, новаторська поезія, критикований ЦК

		катастрофи на ЧАЕС, обраний головою НРУ		поєднує творчість з громадською і державною діяльністю		КПУ, керівник НРУ, екологічні проблеми; схвальні відгуки прихильників
Дзюба	9	+ базове узагальнення українського опозиційного руху, виклав погляди стримано (невідповідність ідеям Маркса реальності СРСР), арештований	19	+ по-новому розкривали український літературний процес, критик, звернувся до глядачів з повідомленням про таємні арешти, санкції щодо бунтівників, надіслав листа ЦК КПУ з протестом проти арештів серед інтелігенції, у доказах спирався на комуністичну ідеологію (Маркса, Леніна)	13	+ небезпечні праці, арештований, очолив Республіканську асоціацію українознавців, літературний критик
Кириченко	1	- перший секретар, виборча кампанія здійснювалася під його контролем (усі делегати виявилися прибічниками Хрущова)	1	+ - призначення першого секретаря ЦК КПУ – першого українця на цій посаді	4	- лейтенант КДБ, перший секретар ЦК КПУ, українець, записка з висловлюваннями ветеранів партії про необхідність боротьби з націоналізмом
Хрущов	127	+ несподівана промова, причетний до репресій, непослідовність, не наважився розпочати перегляд політичних справ, зосередив владу, українська політична еліта підтримувала, мала перевагу, найбільша помилка – фатальне нерозуміння, непередбачені заходи, першим звернув увагу на соціальну політику, відлига, послаблення контролю за церквою, початі позитивні зміни, ковток свіжого повітря	82	+ - звернувся до Сталіна з проханням переглянути план хлібозаготівель, всі вважали обмеженим і безпечним, особливу увагу звертав на Україну, за 10 років залишив у республіці багато відданих йому партпрацівників, виграв етап політичної боротьби за владу, доповідь «Про культ особи» справила надзвичайне враження на всіх, викриття злочинів Сталіна здійснено всупереч волі більшості парткерівництва, зосередив у своїх руках	101	+ - непослідовність політики, міняє тональність, намагався представити перемогу як демократизацію суспільства, сам почав просуватися на роль вождя, серйозні прорахунки в реформаторстві, незадоволеність його політикою, відсторонений від влади, провів ряд економічних реформ, реформи не виправдали надії, відлига, бурхливий динамічний час

				дві керівні посади – лідера партії й голови уряду; завжди був самовпевненим і часто не прислухався до думок інших, за що був звинувачений у волонтаризмі й суб'єктивізмі; його реформи мали непослідовний характер, у період правління суттєво зміцнився науково-технічний і виробничий потенціал, демократизація суспільства, що суттєво оздоровило духовне життя, породило дисидентський рух; зовнішня політика була більш відкритою, ніж у попереднє десятиліття, найбільш гучною реформою стала децентралізація управління промисловістю; безсумнівним досягненням – сильна соціальна політика. Закликав змінити партійну тактику щодо релігії і церкви – релігія заважала «побудові комунізму»		
Лук'яненко	3	+ член спілки, засуджено до розстрілу, замінено на ув'язнення	7	+ був заарештований і засуджений як «особливо небезпечний рецидивіст», УГГ на чолі з Лук'яненком	9	+ голова УРКС, арештований як «особливо небезпечний рецидивіст»
Чорновіл	17	+ пристрасний і послідовний борець за національно-культурні та громадянські права українського народу, відіграв важливу роль	16	+ санкції щодо бунтівників були мінімальними, молодий журналіст, якого через незгоду з закритою формою було виведено з зали,	7	+ боровся проти русифікації, за свободу політичних в'язнів, право на легальну опозицію

				книжка стала одним з перших викладів самвидаву, ініціатор і головний редактор «Українського вісника», твори називалися як «найнебезпечніші», лідер Народного Руху		
Григоренко	0	0	1	+ фундатор українського руху правозахисників (один з).	1	+/- представник УГГ у Москві
Руденко	6	+ керівник УГГ, талановита людина, арештований, засуджений	2	+ фундатор українського руху правозахисників (голова)	2	+ керівник УГГ, письменник, організатор Української асоціації творчої інтелігенції
Стус	16	+ митець, засуджений, «як добре, що смерті не боюсь я», чи можна його творчий шлях вважати подвигом?	9	+ яскрава обдарована молодь, непересічний поетичний хист, став дисидентом, один з небагатьох, хто зважився на відкриту боротьбу з політичним режимом, вів нерівну, але безкомпромісну боротьбу з владою	9	+ хто проти тиранії – встаньте; український літератор, репресований, демократизація, останнє слово на суді «я не націоналіст. Дайте мені можливість жити – не будете мати зі мною клопоти»
Шелест	18	+ висловлювався на захист української мови, захищав вугільну промисловість, підтримував українську інтелігенцію щодо увічнення історії козацтва, залишався типовим діячем радянського часу, активний учасник змови проти Хрущова, наполегливо українізував управлінський апарат і діловодство, «там у Ш. українізацією займаються», закидали націоналізм, ідеалізацію козацтва, недостатню увагу до братерської дружби російського та українського народів	22	+ перший секретар ЦК КПУ, член президії ЦК, відіграв велику роль в усуненні Хрущова, за його ініціативою затверджені правила прийому до вузів з перевагами для абітурієнтів, які добре знають українську мову, укр. мовою почали викладатися суспільні науки у ВНЗ; на з'їзді письменників Ш. закликав з повагою ставитися до української мови; щоб придушити опозицію в зародку, дав санкцію на проведення арештів (творчої і наукової	14	+ перший секретар, ідеолог, партійний діяч, сприяв самоствердженню української нації, прагнув паритету УРСР, був під підозрою через недостатню лояльність

				інтелігенції), розпорядився розмножити статтю «Інтернаціоналізм чи русифікація?» - додавала йому аргументів в суперечках з КПРС щодо національного питання		
Щербицький	4	- відмовився від терміну «український народ», доклався до русифікації, беззастережно виконував вимоги Москви	11	- перший секретар ЦК КПУ, переваги соціалістичної системи були настільки значними, що економіку не могли розвалити навіть нікчемні методи управління	18	- ортодоксальний комуніст, немало зробив для розвитку УРСР, «особиста енергія, наполегливість, працездатність.. економічні показники росту за рахунок екстенсивних факторів»,
Кук	1	+/- останній керівник УПА, полковник, арештований	0	0	0	0
Танюк	1	+ керівник «Супутника»	3	+ театральна секція на чолі з Танюком ставила напівзаборонені п'єси.	1	+ очолив «Супутник»
Брайчевський	1	+ читав лекції з історії України	7	+ у самвидаві здобула популярність стаття історика, показав невідповідність терміну «возз'єднання» подіям 1654 р.	2	+ історик, кілька цікавих досліджень з минулого України, критика офіційної інтерпретації Переяславської угоди
Івасюк	3	+ основоположник української естрадної музики, похорон перетворився на мітинг	1	+ Велику популярність мали пісні І.	0	0
Биков	0	0	1	+ плідно працював режисер	1	+ відомий режисер і актор
Корольов	3	+ генеральний конструктор, названий корабель	0	0	0	0
Миколайчук	1	+ талановитий актор	5	+ кіноактор, важка доля чекала на талановиті твори режисера і	1	+ видатний актор

				виконавця головних ролей..., видатний український сценарист		
Кравчук	30	+ мав вплив у ВРУ, підтримували все більше комуністів, вихід з КПРС, на долю випало прийняття багатьох складних і відповідальних рішень, мав статус глави держави, «зосередивши в своїх руках широкі повноваження, не наважився використати їх для проведення економічних реформ; побоювався зачепити інтереси старої номенклатури», конкретні історичні події спонукали його вибрати прозахідний зовнішньополітичний курс; його метою стало прагнення утвердитися серед країн ЦСЄ	14	+ «привез нам из Беловежской Пуши, если вдуматься, отпускную грамоту от России», включив до референдуму питання про те, чи має бути Україна в складі Союзу радянських суверенних держав на засадах Декларації про суверенітет»	21	+ ВРУ, очолювала Кравчуком, відхилила федеративну концепцію договору, запропонувавши свій план перетворення Союзу в конфедерацію; новообраний президент – відданий ідеалам незалежності, маючи великий управлінський досвід, організаторські здібності, талант знаходження компромісу – перетягнув ініціативу розвитку держави
Кучма	29	+ обрав політику активного нейтралітету; зовнішня політика – багатовекторність, в останні роки – східний вектор, подав закон, у якому президент ставав одноосібним главою уряду..., виступив з програмою радикальних реформ, що передбачали докорінну зміну відносин власності, акції «Україна без Кучми!», оголосив стратегію економічних перетворень	14	+ ініціював закон «про державну владу і місцеве самоврядування», але він не набрав конституційної більшості голосів, проголосив стратегію економічних реформ – з лібералізації цін та валютного курсу, програма адміністрації К. базувалася на необхідності вдосконалення системи оплати праці, допомоги безробітним, малозабезпеченим...	35	+ обраний за підтримки лівих; перевага на Донбасі, східних та південних областях і Криму; в основі недовіри до інституту президента та Кучми було недотримання принципу реального розподілу влади, що призвело до політичної кризи; старався збільшити і далі свій вплив на стратегічні державні рішення через посилення повноважень; відбулася переорієнтація на інші бюрократично-номенклатурні й олігархічно-кланові структури; після проголошення економічної стратегії

						намітилися зрушення до кращого; нове керівництво на чолі з Кучмою підтримало УПЦ-МП – загострення стосунків з УПЦ-КП; з обранням – базовий принцип зовнішньої політики – прагматизм – орієнтація на економічні інтереси України
Івашко	4	- обраний голова ВРУ, перший секретар ЦК КПУ, депутати на чолі з Івашком без дозволу сесії відбули до Москви, Івашко вирішив балотуватися на заступника генсека ЦК КПРС і залишився в Москві, поведінка Івашка була сприйнята депутатами як неповага до ВРУ	5	+ очолив українську партійну організацію, перший секретар ЦК КПУ, голова парламенту, оголосив про відставку	2	+ обраний голова ВРУ, перший секретар ЦК КПУ
Костенко	12	+ стрімко увійшла в українську літературу, великий талант поетеси, здатність образно осягати дійсність, народжувати свіжі живі думки, подавати їх у судовій поетичній формі, особливо помітна постать, користується великою популярністю і любов'ю читачів, вірші заборонені цензурою, поширювалися «самвидавом», інтелектуальність, глибоке проникнення в таємниці людського буття, вона була завжди на боці правди	8	+ поет, глибокий і колоритний світ художнього слова поетеси, з відзнакою закінчила Літературний інститут у Москві, яскравий талант молодого митця, здатного філософськи осмислювати дійсність, викладаючи оригінальні думки в чудовій поетичній формі	11	+ значний інтерес, активна учасниця, прославляла ідеали добра, істини, справедливості, гуманізму
Янукович	8	+ більше голосів отримав Янукович, однак багато громадян не сприйняли цих результатів... парламентська коаліція в	7	+ уряд очолив Я. – глава Донецької ОДА, обраний президентом	6	+ за підрахунками ЦВК, Янукович набрав на 3% більше голосів, однак опозиція почала акції протесту,

		складі Партії регіонів, соціалістів і комуністів висунула на прем'єра Януковича; обраний президентом, оголосив про необхідність реформ, у тому числі в системі влади, найвищим пріоритетом зовнішньої політики визначено європейську інтеграцію – що є також чинником внутрішніх перетворень. Одночасно ставить завдання забезпечити сприятливі умови торгівлі з Росією, Білоруссю, Казахстаном, що наражається на критику як частини українського суспільства, так і європейських політиків. Україна повертається до світового співтовариства після багатьох століть залежності й підпорядкування				звинувачуючи владу в фальсифікації. Вона майже повністю паралізувала діяльність ЦОВВ. Внаслідок обрання президентом відбулося закріплення влади президента й повернення до президентсько-парламентської республіки. Впровадження президентства – значення для політико-правового розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної держави – врахування міжнародного досвіду функціонування демократичних інститутів, вибраний за результатами всенародного волевиявлення
Антонов	2	+/- авіаконструктор	1	+ з листом про долю заарештованих звернулися авіаконструктор А.	2	+ новий літак, створений українськими авіаконструкторами на чолі з Антоновим
Ющенко	10	+/- з різних областей до столиці на масові протести прибули прихильники Ющенка (Центральна та Західна Україна); український народ продемонстрував, що може істотно впливати на державотворчі процеси, більшого значення знову набув західний напрям, протегучні декларації в більшості випадків так і не були прикріплені реальними справами	7	+/- кандидат у президенти Ю. не визнав результати другого туру, влада не змогла контролювати ситуацію в країні, народ вийшов на вулиці	5	+/- переміг, став президентом.
Порошенко	0	0	0	0	0	

Джемилев	0	0	0	0	0	
Гузар	1	+ багатівікові традиції в Україні вже має УГКЦ, яку тривалий час очолював кардинал Г.	0	0	1	+ активно відбувалося відродження УГКЦ на чолі з кардиналом Г.
Каденюк	0		1	+ перший космонавт України	0	
Конквест	0	0	0	0	0	0
Майборода	5	+ український композитор, відомий композитор, таврували як націоналіста, популярні пісні, відомий митець	4	+ композитор, в жанрі пісенної і хорової музики плідно працювали, велику популярність мали його твори	1	+ композитор-пісняр, значний успіх у громадськості
Маняк	0		1	+ повість «Еврика»	0	
Мейс	0		0	0	0	

Персоналії (2019)

Одиниця аналізу	Струкевич та ін., 2019		Кульчицький та ін., 2019		Гісем та ін., 2019	
	Кількість згадок	Позиціонування	Кількість згадок	Позиціонування	Кількість згадок	Позиціонування
Шухевич	2	+ генерал-хорунжий; загибель призвела до згорання спротиву ОУН і УПА.	7	+ голова Генерального секретаріату УГВР, головнокомандувач УПА; видав наказ, яким УПА та ОУН на пропагандистську роботу й саботаж. Був одним із засновників «Карпатської Січі». Фактичний командир батальйону «Нахтігаль» (1941). Брав участь у проголошенні Акту відновлення Української держави. Для галицької молоді були	7	+ загинув - так завершилося майже п'ятирічне польовання радянських спецслужб на лідерів українського збройного опору

				героями, і час від часу в західних областях виникали підпільні групи, які наслідували тактику легендарної ОУН		
Галан	0	0	0	0	0	0
Сліпий	7	+ відрядив делегацію до Москви, делегати запевнили московських посадовців, які відали справами релігії, що греко-католики сприятимуть миру й згоді, дотримуватимуться радянських законів. Тим часом Й. Сліпий звернувся до духовенства й віруючих із закликом «повернутися з неправильного шляху»; тисячі священників на чолі з митрополитом, які не визнали рішень Собору, заслани в Сибір	4	+ заарештований за звинуваченням у «ворожій діяльності проти УРСР, співпраці з німецько-фашистськими окупантами», на каторжних роботах, у засланні. звільнений за клопотанням Папи Римського Івана ХХІІІ та президента США Джона Кеннеді. Виїхав до Італії, оселився у Ватикані, Папа Павло VI надав титул кардинала.	9	+ митрополит намагався знайти спільну мову з новою владою..., арешти провідних діячів церкви, закритий процес
Горська	10	+ звернення з пропозицією оприлюднити інформацію про масові розстріли в Биківні, її шлях до українського шістдесятництва особливий, адже вона виросла в російськомовній номенклатурній родині (батько — директор кіностудії), уже сформованою особистістю почала послуговуватися українською	20	+ відвідала Биківнянський ліс, щоб перевірити відомості про поховання жертв сталінських масових репресій. Дуже голосна, життєрадісна — умить усе переінакшила. Художниця, одна з центральних постатей руху шістдесятників. Виріши у зросійщеній родині, сама перейшла на українську, принципова позиція, бунтівна непогора.	6	+ оригінальні форми й незвичний зміст принесла творчість художників нові високохудожні твори
Драч	9	+ новаторством позначена творчість. Ще в студентські роки в ньому помітили правдолюбство та бунтівливу вдачу.	18	+ активно долучилися до політичного життя, поєднуючи творчість із громадською й державною діяльністю.	7	+ 3 оригінальними ідеями та творчими знахідками вплили в рух шістдесятників; обрано головою Руху на з'їзді

		Він відкидав нікчемне існування людини в тоталітарній системі. Поет постійно шукав нове, щоб вивести читача за традиційні горизонти, прагнув змалювати колективізацію, голодомори, масові репресії; непростий зв'язок науково-технічного прогресу з духовними цінностями нації; став міністром культури		Дісталоя від влади за саркастичний вірш		
Дзюба	19	+ Утримавшись на ногах, продовжував називати прізвиська побратимів..., символічної фігури шістдесятників, виключили, заарештували. Після 18 місяців ув'язнення він підписав лист з визнанням своїх помилок і проханням до Верховної Ради УРСР про помилування. Цитуючи В. Леніна, Ф. Енгельса й К. Маркса, використовуючи офіційну статистичну інформацію зі скрупульозністю вченого довів, що радянська влада відійшла від «ленінської національної політики», тобто від проголошених Леніним декларацій, і вдалася до асиміляції (зросійщення) українців. Написана з великим талантом та ерудицією, книжка І. Дзюби стала неофіційним маніфестом українського руху, визначала його головні ідеологічні засади. Усім захисникам і	27	+ замість того, щоб говорити за темою, він оголосив присутнім, що в Україні відбуваються таємні арешти серед інтелігенції. Його твір став маніфестом українських дисидентів і найважливішим документом українського самвидаву, широко використовував думки з праць К. Маркса і В. Леніна. У книжці висвітлювалася дискримінація українського народу в економічній, політичній, культурній і мовній сферах. Справедливо критикувалися офіційні концепції з національного питання. Багато письменників активно долучилися до політичного життя, поєднуючи творчість із громадською й державною діяльністю	16	+ розгорнулася кампанія цькування І. Дзюби. звинувачення в тому, що його «ідейно хибні статті та промови взяли на озброєння українські буржуазні націоналісти». Деякі з них поєднують творчість з політичною або громадською діяльністю. Найбільш знаковою працею того часу була стаття І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Дзюба на краю сцени, мало не падаючи з неї в зал, продовжував щось говорити про арешти. Зал захвилювався.

		прихильникам української культури вона створювала ідейне підґрунтя для легальної опозиції проти русифікаторської політики радянського режиму				
Кириченко	1	+/- першим секретарем — уперше було обрано українця	1	+/- першого українця на цій посаді	6	+ першого на цій посаді українця, період його правління відбувається «українізація» КПУ, здійснюється кампанія з реабілітації репресованих, ставиться питання про чистоту української мови, про розвиток національної науки
Хрушов	87	- Хрущовські перетворення («хрущовська відліга») — це розширення партійної демократії та політичної лібералізації суспільного життя; прискорення економічного розвитку; поліпшення матеріального становища народу при збереженні тоталітаризму й контролю над економікою. Подолавши головних конкурентів у боротьбі за владу, Х. постарався якомога швидше, достроково скликати XX з'їзд КПРС. Партійно-державне керівництво на чолі з Х. не наважилося на перегляд політичних справ, сфабрикованих у 1920–1930-х роках, очевидно з огляду на те, що могли б відкритися факти їхньої особистої причетності до організації репресій. Не	82	- Хрушов звернувся в ЦК ВКП(б) із проханням зменшити хлібозаготівельний план. Спираючись на партійний апарат, Х. у вишшов на провідні позиції в «колективному керівництві», а потім зруйнував його, перетворившись на одноосібного лідера. Його безсумнівним політичним успіхом стало проведення XX з'їзду КПРС, який легітимізував відмову від масового терору як важеля державного управління. Життя Х. з юнацьких років було пов'язане з Україною. Доповідь Х. скоріше маскувала, ніж змальовувала справжню картину минулого. У ній засуджено тільки	98	- став ініціатором реформування економіки та соціальної сфери заявив, що український народ уперше возз'єднався в єдиній Українській державі, остаточно зробив поворот до русифікації, звівши нанівець політику «коренізації» («українізації»), «почистив» українські партійні кадри. Доклав своєї руки до жорсткого проведення радянської західноукраїнських земель, зосередив у своїх руках всю повноту державної і партійної влади. Став ініціатором десталінізації і значних реформ у всіх сферах життя суспільства.

		<p>підлягали перегляду справи активних діячів ОУН та УПА, партійних діячів та інтелігенції, економічні та соціальні реформи, які проводило хрущовське керівництво, не зачіпали основ соціально-економічного устрою, що склався в СРСР. Тому не випадково економічні реформи не стосувалися ні устрою, ні виробничих відносин, а лише механізмів управління народним господарством. Хрущовські «ножиці цін» досить швидко знову довели більшість колгоспів до банкрутства й ослабили матеріальну зацікавленість колгоспників. Усі хрущовські реформи були лише виявом його неглибокої освіченості та надзвичайної нетерплячості, яку він, як тоталітарний лідер, міг нав'язати суспільству, вони неминуче супроводжувалися історичними втратами, наближаючи комуністичний режим до краху. Хрущовські реформи не дали й не могли дати очікуваних результатів. З іншого боку, вони позитивно вплинули на соціальну сферу, водночас створюючи в ній нові суперечності</p>		<p>зовнішні прояви тоталітаризму. По всій країні розпочався демонтаж пам'ятників Сталіну. Що ж до розвитку сільського господарства республіки, то на ньому позначився суперечливий характер аграрної політики Х. У політиці компартійно-радянської влади доби Х. лібералізація суспільно-політичного життя поєднувалася із запеклими гоніннями на релігію та церкву. Вірність духовним цінностям, успадкованим від предків, була важливою рисою національної ідентичності українців. Х., який на той час утратив не лише авторитет у суспільстві, а й довіру партійно-радянського керівництва, з ініціативи групи змовників усунули від влади</p>		<p>Доповідь Х. буквально шокувала багатьох комуністів., критика культу особи була хоч і різкою, але все-таки поверховою. з ініціативи Х. були розпочаті економічно необґрунтовані роботи щодо освоєння заплав Дніпра, його притоків. Дії генсека, його самовпевненість, невміння прислухатися до чужих думок, схильність до різких кроків, які нерідко ламали людські долі, дедалі більше дратували його соратників. До цього додавалося погіршення ситуації в економіці країни, значною мірою спричинене авантюристичністю рішень Х. Те, що реформи Х. мали поверховий характер, не торкалися підвалин тоталітаризму, а права, компетенції, реальне становище республіки істотно не змінилося, —примушувало незгодних з існуючими порядками шукати інших шляхів досягнення національного суверенітету</p>
Лук'яненко	8	<p>+ молодий чоловік швидко переконався, що ніякого оновлення життя після ХХ з'їзду КПРС не відбулося.</p>	17	<p>+ створив підпільну організацію, дали «розстрільну»</p>	18	<p>+ вирішив присвятити себе боротьбі за незалежність України. Л. разом зі Степаном Віруном підготували</p>

		У програмі Л. обґрунтував необхідність боротьби за самостійність України за допомогою мирних засобів. Така мета була цілком законною, адже конституції СРСР та УРСР, міжнародне законодавство таке право визнавали. Проект програми також передбачав поширення демократичного устрою й одночасне обмеження впливу бюрократії шляхом виконання радянських законів, ліквідацію економічної централізації		статтю, яку пізніше замінили на 15-річне ув'язнення. Один з авторів тексту Акту проголошення незалежності України		проект програми УРСС, у якому теоретично обґрунтувалося й осмислювалося положення нового, безкровного етапу боротьби за незалежність України. Продовжив боротьбу за незалежність України, став одним із засновників Української Гельсінської групи. Був автором Акту проголошення незалежності України
Чорновіл	16	+ довів, що людей судили не за злочини, а за власні думки, слова та переконання; український політик, публіцист, дисидент, правозахисник, політв'язень СРСР. Лауреат міжнародної журналістської премії ім. Ніколаса Томаліна (1975). Керівник національно-демократичного визвольного Руху	12	+ учасник дисидентського руху з середини 1960-х, випустив у самвидавві книгу «Лихо з розуму», у якій ідеться про події, коли за «антирадянську» діяльність було заарештовано та засуджено 20 українських інтелігентів. Фаховий політик – народний депутат і учасник президентських перегонів, лідер опозиції	17	+ політв'язень, лідер, визнав за необхідне побудову унітарної держави, праці розкривали неправомірність арештів і засудження українських дисидентів, засуджений до трьох років ув'язнення за антирадянську агітацію. Вважається, що своєю діяльністю Ч. започаткував появу в середовищі української інтелігенції правозахисного руху, спрямованого проти порушень радянською владою прав і свобод людини
Григоренко	5	+ гідним сином українського народу й представником націонал-комуністичної течії був військовий інженер, учасник Другої світової війни генерал Г.	6	+ радянський генерал-майор, правозахисник. Перебував у радянських тюрмах, таборах і божевільнях. Член-фундатор Московської Гельсінської групи,	2	+/- член-засновник УГГ

		Один з лідерів українського дисидентського правозахисного руху		підписав більшість її документів Один із засновників УГГ		
Руденко	6	+ письменник і правозахисник, Герой України, інвалід війни, комуніст, у 1974 р.	9	+ письменник, поет, учасник радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. Автор багатьох збірок поезії, романів і повістей, учасник правозахисного руху, засновник і голова Української Гельсінської групи	11	+ дисидент, письменник, виступав за свободу слова й інформації, очолював УГГ
Стус	14	+ видатний поет, жертва тоталітаризму, творчість за радянського часу була розцінена як націоналістична й антинародна. Справжнім велетнем духу й незламним борцем проти тоталітаризму	31	+ вів нерівну, але безкомпромісну боротьбу з режимом провадив	17	+ постійних переслідувань за безкомпромісну боротьбу з радянським режимом зазнавав поет В. Стус. Непересічний поетичний хист виявив один з найяскравіших представників покоління «шістдесятників». Стус став одним з небагатьох, хто наважився на відкриту боротьбу проти радянського режиму і став дисидентом.
Шелест	11	+/- був яскравим представником офіційного українського автономізму, очолив українську партійно-державну верхівку в роки десталінізації, відстоював економічні інтереси України перед союзним центром, активно захищав вугільну промисловість Донбасу, вимагав вивільнення зовнішньої торгівлі України	16	+/- був переконаним і послідовним прибічником компартійної диктатури, що тримала республіку в залізних обіймах, проте не підтримував курс на русифікацію України, який з повоєнних часів здійснював центр, він негайно взявся за відродження національної освіти й знешкодження наслідків реформи Хрущова.	32	+/- був людиною, яка загалом підтримувала хрущовські перетворення і терпимо ставилася до українського національно-культурного відродження. У своїй діяльності обстоював вірність компартійній ідеології з поміркованим українофільством, був ініціатором активного придушення будь-яких проявів

		<p>з-під опіки Москви, не сприймав післявоєнну широку русифікацію, прихильно ставився до української мови та мистецтва й не раз демонстрував це ставлення в офіційних виступах. У липні 1965 р. всі вищі України отримали вказівку за три місяці перейти на викладання українською мовою.</p> <p>Водночас залишався діячем радянського часу: активним учасником змови проти М. Хрущова, одним з ініціаторів придушення «Працької весни», натхненником арештів діячів українського національного руху. Незважаючи на це, його самостійні дії та погляди були розцінені кремлівським керівництвом як прояви «місництва» і «націоналізму»</p>		<p>Зросла кількість українських передач на республіканському радіо і телебаченні. П. Шелест наполегливо українізував управлінський апарат і діловодство.</p> <p>Щоб придушити опозицію в зародку, П. Шелест ініціював арешти</p>		<p>дисидентського руху і рішучої боротьби з поширенням антирадянських настроїв, санкціонував здійснення масових арештів опозиційних до радянського режиму представників української інтелігенції у серпні–вересні 1965 р.</p> <p>Період перебування на посаді став, на думку багатьох вітчизняних істориків, періодом найвищого прояву автономістських тенденцій в українському керівництві. Він намагався обстоювати перед союзним керівництвом економічні інтереси України, виступав за надання республіці більших прав у внутрішній та зовнішній політиці, з'явилися нові україномовні газети, збільшилася кількість програм українською мовою на республіканському телебаченні, захищав від звинувачень у націоналізмі письменників О. Гончара та І. Дзюбу</p>
Щербицький	11	<p>-</p> <p>він з недовірою ставився до горбачовських реформ і, за свідченням оточення, узагалі «не поважав його вперто стримував перетворення в УРСР», відмовився від формулювання «український народ» і використовував термін</p>	18	<p>-</p> <p>зробив усе, щоб перешкодити появі масової громадської організації, альтернативної державній партії; Україна ж у перші роки «перебудови» залишалася під цілковитим</p>	21	<p>-</p> <p>розпочав свою діяльність з показової ідеологічної «чистки» партійно-радянського апарату від прибічників П. Шелеста та його українофільського курсу, вільно володіючи українською мовою,</p>

		«народ України», подавав приклад спілкування російською мовою, виголошуючи нею свої промови. Зрозуміло, що в умовах тоталітаризму публічна поведінка «вождя» означала лише одне: роби, як я.		контролем консервативних сил. Республіка була, як її охрестили журналісти, справжнім «заповідником застою»		показово вживав на офіційному рівні виключно російську. Однак при цьому він однозначно підтримував лінію союзного центру, що Україна повинна мати статус «другої серед рівних
Кук	1	+/- останнього головнокомандувача УПА полковника	1	+/- член Проводу ОУН в Україні, голова Генерального секретаріату УГВР і головний командир УПА	6	+/- очолював УГВР, вже не міг координувати дії розрізнених загонів, які в основному вели боротьбу за виживання, під тиском КДБ написав відкритий лист, у якому визнавав радянську владу, засуджував засади і методи ОУН та УПА
Танюк	6	+ театральний режисер, після звернення з пропозицією оприлюднити інформацію про масові розстріли в Биківні розпочалися переслідування всіх членів клубу	7	+ режисер, шістдесятник, призначений від Клубу творчої молоді до складу комісії, яка розслідувала злочини сталінського періоду порушення законності	0	0
Брайчевський	8	+ добре знався на мистецтві, був відомий у середовищі поетів і художників. На цьому ґрунті зблизився з шістдесятниками. Як пристрасна особистість, він не міг терпіти фальші радянської історичної науки	8	+ розпочав у Спілці художників читати лекції з історії України для вільної аудиторії. Великий резонанс в українському суспільстві та за кордоном мала його стаття	1	+ суспільний резонанс у тогочасній Україні та за кордоном здобула стаття історика
Івасюк	4	+ композитор, похорон перетворився на масову акцію протесту	3	+ композитор, поет. Один з основоположників української естрадної музики	2	+ свого злету сягнула українська естрадна пісня завдяки діяльності композитора
Биков	1	+	0	0	1	+

		талановитий режисер				відомий режисер
Корольов	2	+ засновник практичної космонавтики, очільник ракетної програми СРСР. Серед його досягнень — виведення на орбіту першого штучного супутника Землі, політ першого космонавта і перший вихід людини у відкритий космос	6	+ конструктор ракетно-космічної техніки, один з основоположників практичної космонавтики. З ім'ям К. пов'язаний початок ери підкорення людством космічного простору. Під його керівництвом створено більшість балістичних та геофізичних ракет, ракет-носіїв, а також пілотованих космічних кораблів	2	+ став генеральним конструктором, через два роки — академіком СРСР і очолив його ракетну програму. Під його керівництвом було запущено першу міжконтинентальну балістичну ракету, перший штучний супутник Землі, здійснено перший політ людини в космос та вихід людини в космос
Миколайчук	4	+ талановитий актор	5	+ актор, сценарист, режисер, один із фундаторів українського поетичного кіно	2	+ представник українського поетичного кіно
Кравчук	22	+ обрав вичікувальну позицію, є поміркованим центристом і досвідченим державним діячем. Водночас під час виборчої кампанії його підтримували націонал-комуністи... Зробив кар'єру у відділі пропаганди ЦК як спеціаліст з національного питання. Завдяки цьому прекрасно розумів логіку своїх колишніх опонентів — націоналістів, а також добре усвідомлював навіть приховані мотиви поведінки своїх нових опонентів — комуністів. За основу нової державної ідеології взяв національну концепцію української історії як віковичної боротьби проти російського поневолення. Саме московським	28	+ виніс на голосування проект Акту проголошення незалежності України, підписав указ про заборону діяльності Комуністичної партії, перший всенародно обраний Президент Політичні діячі на чолі з Президентом К. переконали патріаршого екзарха, митрополита Філарета розпочати утворення єдиної української православної церкви.	21	+/- підписав указ про заборону діяльності Комуністичної партії. Історичною заслугою К. є те, що у боротьбі за незалежність України йому вдалося уникнути кровопролиття і значних потрясінь на початковому етапі державотворення. Водночас у період його президентства так і не було здійснено радикальних економічних перетворень, які б вивели країну з кризи і забезпечили стабільний розвиток

		гнобленням він доводив правомірність політики відокремлення України від Росії. Намагаючись якнайдалі відійти від Москви, президент сприяв утвердженню української національної ідентичності: українській мові було надано статус державної, розпочато роботу щодо українізації державного апарату, освіти, ЗМІ. За це Л. Кравчуку довелося заплатити втратою підтримки в російськомовних південному та східному регіонах. Президент підтримав Українську православну церкву, надаючи їй перевагу перед РПЦ. прагнув розширити й повноваження своєї президентської інституції, перші спроби зближення з ЄС				
Кучма	34	+/- проголосив стратегію економічних перетворень, подолання економічної кризи. Протягом президентства заявили про себе ряд фінансово-промислових груп, що сформувалися за регіональною ознакою. Якщо до Заходу лунали лише заяви про європейський вибір, то до Сходу були зроблені й конкретні кроки щодо посилення економічного співробітництва, створення для російського бізнесу сприятливих умов, було проведено всеукраїнський референдум за народною ініціативою з приводу розширення повноважень Президента України,	31	+/- до здобутків першого терміну зараховують стабілізацію національної валюти, прийняття Конституції, економічні укази, що відіграли ключову роль у реформуванні відносин власності, переході української економіки на ринкові відносини. Зміцнення взаємин України та РФ, поглиблення польсько-українських взаємин. Проголошений курс на боротьбу з корупцією і організованою злочинністю повністю провалився... Під час другого терміну в зовнішній політиці	36	+/- К. прагнув зміцнити президентську вертикаль. Акції «Україна без Кучми». Намагався реалізувати політичну реформу, що передбачала перерозподіл владних повноважень у трикутнику. Він заявив про необхідність переходу до справді ринкової економіки. Відкидає тезу про виняткову орієнтацію на Захід, заявляючи про необхідність розвитку стратегічного партнерства з Росією і країнами СНД.

		підтримка московського патріархату		реалізовував лінію на багатовекторність і заявляв, що Україна зацікавлена в подальшій інтеграції в Європу, а також у розвитку стратегічного партнерства з РФ та США, у внутрішній – балансуванні між олігархічними угрупованнями.		Уперше вибори не поділили Україну навпіл, адже К. переміг не лише в центральних, а й у західних та східних областях України
Івашко	2	- вирішив балотуватися на посаду заступника генерального секретаря ЦК КПРС і залишився в Москві. Його поведінка була сприйнята як неповага до Верховної Ради УРСР	4	+ республіканську партійну організацію очолив Івашко, після чого пульс політичного життя в Україні помітно почастишав.	3	+ очолив КПУ, ВРУ
Костенко	7	+ прагнула знайти нові теми, образи та стилі. Провідні мотиви її творчості — історія українського народу та філософське осягнення життя. Неприйняття владою її творчості виявилось в призупиненні видання її книжок «Зоряний інтеграл» і «Княжа гора». Проте твори поетеси потрапляли до читача через «самвидав», друкувалися за кордоном	15	+ засвідчили надзвичайно яскравий талант молодій мисткині, здатність філософськи осмислювати дійсність та викладати оригінальні думки в доскональній поетичній формі. Глибокий і колоритний світ художнього слова поетеси став подією в літературному житті України. Однак охоронці ідеологічної чистоти літератури перестали її друкувати ще до кінця «відлиги». Проте поетеса не відступила й кроку від своїх моральних та естетичних принципів	13	+ стрімко увійшла в українську літературу наприкінці 1950-х років. Її поезія засвідчувала непересічний талант поетеси, її природну мудрість глибоко філософськи осмислювати дійсність, генерувати нові оригінальні думки, подаючи їх у чудовій поетичній формі. З великими труднощами до читача пробивала собі дорогу творчість
Янукович	68	- на Я. працював увесь адмінресурс (районні й обласні адміністрації) перетворилися на	54	- істотно погіршився й політичний клімат у країні. Ставши прем'єр-міністром,	43	- для створення його позитивного іміджу задіяли всі можливі засоби: від прямого залучення

	<p>виборчі штаби урядового кандидата), мав підтримку й Російської Федерації, відверта підтримка кандидатури Я. президентом чужої держави, брутальне втручання у внутрішні справи України. Вулицями ходили дивні процесії з іконами та портретами В. Януковича. У храмах ганьбили В. Ющенко й вихваляли його опонента. Я. вимагав розгону Майдані і проведення своєї інавгурації в 2004. Підштовхував країну до кривавого сценарію управлінську систему охопив справжній хаос, у якому вижили досвідченіші старі кадри, які з часом перетворилися на рушійну силу для реваншу Я. Розпочав відкриту узурпацію влади. Левову частку економіки особисто контролював старший син Я. Нову владу формували за принципом особистої відданості. В Україні було встановлено авторитарну владу кримінально-олігархічного угруповання сім'ї В. Януковича та його найближчого оточення. Країну охопили повальна корупція, масові порушення прав людини, утиски свободи слова, переслідування опозиції. Правоохоронна система поєдналася з криміналом. Її головною метою став захист інтересів можновладців. Люди без влади та великих грошей не мали ніяких</p>		<p>повідомив, що Україна відкладає приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО, доки не підвищиться рівень інформованості населення про цю організацію, ...озброєному до зубів напівкримінальному режиму Януковича. Понад місяць утримувався від активних дій, побоюючись реакції світової спільноти. Крах підтримуваного Кремлем режиму підштовхнув російську владу до прямої агресії проти України. Кримські гарнізони зруйнованої Януковичем української армії було заблоковано. Після падіння режиму в державній скарбниці майже не залишалось коштів на покриття витратної частини бюджету</p>	<p>адмінресурсу до відкритого поширення неправдивої інформації. Використовуючи своє службове становище, Янукович ужив ряд популістських заходів, зокрема пенсіонерам було надано доплату до пенсій, підвищено заробітну плату. Проте такі заходи ледь не призвели до економічної кризи в державі. Прихильники Януковича взяли курс на сепаратизм, на розкол країни. Активізувалися кроки з реалізації проросійського курсу. Підписує скандальний «закон про мови», який передбачає можливість офіційної двомовності в регіонах, де відсоток представників національних меншин становить більше 10%. За роки президентства Януковича Україна стала ще більш вразливою для російської експансії. Збройні сили України були максимально ослаблені. Під російський контроль поставили Службу Безпеки України, розвідку, міліцію</p>
--	--	--	--	---

		<p>можливостей домогтися правосуддя, проводили відверто проросійську політику, нехтуючи національними інтересами України РФ убачала в Євромайдані як загрозу для режиму Я., так і небезпеку поширення руху на Росію. Тому надавала своїй маріонетці всіляку підтримку, включаючи фінансову та збройну. У ніч на 11 грудня Я. віддав наказ штурмувати Євромайдан. Майно збройних сил розграбувала хижачька влада.</p>				
Антонов	4	+- авіаконструктор	6	+ авіаконструктор, генеральний конструктор, керівник КБ літакобудування в Києві. Під керівництвом цього вченого розроблено понад 60 типів літаків та планерів типу Ан. Остання розробка – найбільший у світі чотиримоторний транспортний літак Ан-124 «Руслан»	2	+ уславлений авіаконструктор
Ющенко	31	+ заявив, що Україна не відмовляється від ЄСП, але в просуванні будь-яких проєктів керуватиметься національними інтересами. Ющенку безупинно створювали різноманітні перешкоди. Майдани перед приїздом кандидата несподівано починали ремонтувати, у залах зникало світло, виникали проблеми зі зв'язком і транспортом.	43	+- загалом по Україні Ющенко вигравав вибори в другому турі, якби не високий рівень фальсифікацій в окремих регіонах. З обранням Президентом всі очікували реформ, які змінять обличчя країни. Реформи, однак, не відбулися. Свою каденцію В. Ющенко розпочав з кадрових перестановок на	40	+ у західних і центральних регіонах країни місцеві ради ухвалюють рішення про визнання Президентом. Конгрес США зустрів Ющенка як національного героя. Президент України виступив перед повним складом двох палат конгресу з промовою, що тривала 40 хвилин. У ній він запевняв, що нова Україна розділяє

		<p>За ним вели таємне спостереження, від його імені розповсюджували фальшиві листівки, автомобіль переслідували вантажівкою КамАЗ, його літакам аеропорти відмовляли в посадці, зрештою, було здійснено отруєння діоксином.</p> <p>У храмах ганьбили В. Ющенка й вихваляли його опонента.</p> <p>Перші візити В. Ющенка до Європи та США стали тріумфом самоповаги українців, які побачили, з яким захопленням сприймає світ нового лідера України та його гучні заяви.</p> <p>Проте Ющенко, маючи протягом першого року президентства широкі повноваження для здійснення радикальних перетворень, ними не скористався</p>		<p>державній службі.</p> <p>Одразу після інавгурації він перейменував свою адміністрацію на секретаріат, але майже не скоротив кількості його служб.</p> <p>Перші візити новообраного Президента України В. Ющенка в Європу і США були тріумфальними. Захід вітав героя Помаранчевого майдану. За президентства Ющенка почалося загострення українсько-російських відносин, пов'язане з розподілом азовсько-керченської акваторії</p>		<p>євроатлантичні цінності... Крім чеського президента Вацлава Гавела, жоден східноєвропейський політик не мав честі виступати перед двома палатами конгресу.</p> <p>Виступ переривався аплодисментами 28 разів. При цьому вісім разів зал вставав і влаштовував йому овації. Після обрання Президентом Росія розгорнула цілеспрямовану політику, яка мала забезпечити контроль над Україною</p>
Порошенко	6	<p>+ підписав указ про припинення участі в СНД, затвердив рішення про не продовження «Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією</p>	25	<p>+ під час виборчої кампанії пообіцяв розпустити Верховну Раду й дотримав слова, зосередився на зовнішньополітичній діяльності. Тим більше, що Україні в умовах «гібридної війни» потрібна була консолідована допомога з боку цивілізованого світу, підписав у Брюсселі Угоду про асоціацію з ЄС. Представники церков звернулися до П. з проханням порушити перед Вселенським патріархом питання щодо надання Томосу</p>	13	<p>+ запропонував мирний план. Цю ініціативу підтримали ООН, ЄС, ОБСЄ, лідери провідних держав світу, оголосив про офіційне завершення АТО на Сході України та наголосив на початку операції Об'єднаних сил (ООС). Підписав чотири суттєві для цього процесу закони, за якими комуністичний режим було порівняно з націонал-соціалістичним, заборонялася радянська символіка та відкривалися архіви радянських спецслужб</p>

Джемілев	10	+ політичний та громадський діяч часів СРСР та України. Один з провідників кримськотатарського національного руху, усесвітньо відомий правозахисник, учасник дисидентського руху, політв'язень. За свої політичні погляди був виключений з вишу, 7 разів засуджений. У місцях позбавлення волі про-вів 15 років. Голова меджлісу кримськотатарського народу (1991–2013). Під час окупації Криму займав позицію недоторканності кордонів України. Не визнав референдуму, що інсценізували в Криму російські окупанти	6	+ один із провідників кримськотатарського національного руху, правозахисник, учасник дисидентського руху, політв'язень. У 1944 р. разом зі співвітчизниками депортований до Узбекистану. 1961 р. приєднався до національного руху кримських татар за повернення на рідну землю; був одним із засновників у Ташкенті молодіжно-студентського «Союзу кримськотатарської молоді». Упродовж 1966–1983 рр. заарештований шість разів. Провів в ув'язненні 15 років за звинуваченнями в націоналізмі та антирадянській діяльності, антидержавній пропаганді	10	+ радянський правозахисник і дисидент, український політичний діяч, один з лідерів кримськотатарського національного руху, голова Меджлісу кримськотатарського народу. За свої політичні погляди й антирадянську діяльність Джемілев був виключений з ВНЗ і сім разів поставав перед судом. Перебуваючи в ув'язненні, Джемілев неодноразово оголошував голодування. Був врятований лише завдяки підтримці міжнародної громадськості. Один із засновників і член Ініціативної групи із захисту прав людини в СРСР.
Гузар	1	+/- патріарх, очоловав УГКЦ	3	+/- церковний діяч УГКЦ	1	+/- церковний діяч
Каденюк	0		3	+ у складі інтернаціонального екіпажу був і представник України – космонавт Леонід Каденюк	2	+ перший космонавт незалежної України
Конквест			1	+ в США вперше вийшло ґрунтовне дослідження про Голодомор К.	2	+ англо-американський історик К. опублікував працю «Жнива скорботи: радянська колективізація і терор голодом
Майборода	3	+ відомі та лояльні до влади композитори, підписав	5	+ видатний композитор другої половини 50-х,	1	+ плідною і багатою в новій суспільно-

		лист проти таємних арештів		мав великий авторитет, підписав лист проти арештів		політичній атмосфері була творчість українських композиторів як офіційного, традиційного, так і нетрадиційного напрямів у музиці
Маняк	5	+ відомий український письменник, за ініціативи письменника В. Маняка було проведено Всеукраїнський тиждень пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. і сталінських репресій.	0		0	
Мейс	0		1	+ один із небагатьох фахівців історії України радянського періоду Джеймс Мейс. Ніхто не очікував, що очолювана ним дослідницька група з шести українознавців зможе за доволі короткий термін знайти переконливі докази наймасштабнішого сталінського злочину	1	+ був помічником Р. Конквеста, за запрошенням О. Пріцака. Саме завдяки його дослідженням світ дізнався про Голодомор в Україні

Події (2011-2012)

Одиниця аналізу	Струкевич та ін., 2011		Кульчицький та ін., 2011		Пометун та ін., 2012	
	К-сть рядків	Позиціонування	К-сть рядків	Позиціонування	К-сть рядків	Позиціонування
Голод 1946-47	40	Найстрашніше лихо, що випало на долю українців у післявоєнний час, компартійні лідери встановили нереально високі плани хлібозаготівлі, можна	39	Селяни стали жертвою бажання керівництва збільшити експорт зерна в країни ЦСЄ Свою неспроможність грамотно господарювати влада	72	Тяжке випробування для населення, третій за два з половиною десятиліття перебування більшовиків при владі, тиск на парт-

		було уникнути, держава мала достатньо запасів зерна		компенсувала брутальним тиском. Сотні випадків канібалізму, кількість померлих від голоду серед госпіталізованих; дійшла до 102 тис. осіб.		держпарат України, вимагаючи за будь-яку ціну виконати план, крадіжки вчиняли люди, які раніше цього не робили; люди, рятуючись від голоду, відправлялися на західноукраїнські землі, голод знищував людські почуття та моральні цінності, негативно повпливав на моральне становище людей, радянська влада була вимушена поступитися; голод лишився в пам'яті українського народу
операція «Вісла»	52	Трагічна доля спіткала населення Закарпаття, силові структури комуністичної Польщі плундрували і спалювали українські села, співпраця радянського і польського урядів, вбивства, пограбування, мародерство, полонізація населення, заборонили повертатися додому, доводили людей до самогубства, скоординована з радянським і чехословацьким урядом, сенат у 1990 р. засудив як злочинну	10	Українці, які не переселилися в Радянський Союз, були депортовані невеликими групами (по дві-три сім'ї) на здобуті від Німеччини території. На переселення давали 2-3 години. Під час акції було депортовано близько 150 тис. осіб.	61	Українське населення виявилось зайвим в планах об'єднати польське населення після приходу комуністів. Розпал національної ворожості між українцями і поляками, переселення українців з їх етнічних земель; радянська влада проявила байдужість до депортації українців, жорсткі умови і швидкі темпи, полонізація земель
заснування ООН	35	Участь у заснуванні ООН викликало в українських інтелігентів почуття гордості за батьківщину, УРСР і БРСР включили до ООН: найбільше постраждали від воєнних дій та зробили внесок у розгром фашизму	37	Солдати - уродженці України становили «найменше одну п'яту частину Збройних сил Радянського Союзу», а український народ зазнав величезних втрат у війні. УРСР зможе зробити вагомий внесок в справу зміцнення миру	40	УРСР зіграла ключову роль у розгромі фашизму, світова спільнота визнала право України бути серед країн-засновниць ООН, найбільше постраждала під час Другої світової. Цілі відновлення

						зовнішньополітичної діяльності України: засіб проведення радянської зовнішньої політики, нейтралізувати національно-визвольний рух, розколоти українську діаспору в західних країнах. Історики неоднозначно оцінюють зовнішньополітичну діяльність України
«саморозпуск» УГКЦ	18	Сплановане дійство, звинувачення у «нібито підпорядкованості «профашистському» Ватикану, щоб надати своїм діям правового характеру, НКВС примусив кількох священників створити ініціативну групу, зібрання проголосило скасування Брестської унії і «возз'єднання» з РПЦ, так само на Закарпатті; ті, хто не підтримали рішення, зазнали репресій	43	Під контролем НКВС було організовано «ініціативну групу». Вона почала готувати возз'єднання УГКЦ з РПЦ, присутні понад 200 священників і 19 представників під мирян. Під тиском державних органів Собор прийняв рішення про скасування Берестейської унії і підпорядкування греко-католицької церкви російському патріарху. Проте заборонена греко-католицька церква не припинила своєї діяльності, діяла у підпіллі	53	Радянські ЗМІ розгорнули кампанію з дискредитації УГКЦ, долучили РПЦ та окремих деморалізованих репресіями уніатських єпископів і священників, УГКЦ опинилося в надзвичайно складній ситуації. Однак близько 200 священників, зцілілих після репресій, створили підпільну УГКЦ і продовжували обряди
входження Закарпаття до складу УРСР	16	Розгорнувся народний рух за возз'єднання з Україною, його підтримувала радянська сторона, яка потребувала стратегічного плацдарму за Карпатами для майбутнього розширення власного впливу, під дипломатичним тиском СРСР чехословацька адміністрація мусила залишити Закарпаття,	19	Хрущов дав вказівку «підняти маси». Як наслідок, у краї відбулися багаточисельні мітинги і збори, на яких приймалися рішення про возз'єднання з українським народом	21	Радянське керівництво почало підтримувати народний рух у Закарпатті за приєднання до України, домовленості про обмін населенням
операція «Захід»	0		0		0	

повстання в ГУЛАГу	0		0		11	Перші ластівки нетерпіння в суспільстві – забастовки й поставання в ГУЛАГ, організаторську роль відіграли політв'язні-українці, з західної України. Процеси десталінізації почали набирати оберти
входження Криму до УРСР	37	Головною подією, пов'язаною з відзначенням 300-річчя «возз'єднання України з Росією» стала передача Криму. З огляду на давні історичні та культурні зв'язки, етнічну, територіальну спорідненість України і Криму; ця подія є проявом дружби та довір'я російського народу до українського. Тісні зв'язки в господарстві, перевага рос-укр співпраці, моральна відповідальність до депортацію татар, німців, греків, болгар, вірмен. У перспективі це посилює економічний потенціал України; приєднання було виправданим; проблема національного складу населення – росіян більше, частина росіян не вважає себе українськими громадянами, - як себе природно сприймають представники етносів у складі європейських національних держав	3	з великими урочистостями було відзначено 300-річчя Переяславської ради. З ініціативи М. Хрущова Кримську область було передано зі складу Російської Федерації до складу УРСР	47	Виселення кримських татар, болгар... ускладнило соціально-економічну й політичну ситуацію в Криму. Заселити планувалося росіянами, але процеси сповільнювалися. Хрущов побачив у Криму натовпи переселенців з Росії, котрі скаржилися на відсутність їжі, води, матеріальної допомоги. Було вирішено передати Крим до УРСР. З передачею Кримської області до УРСР завершилося формування території сучасної України, поступово ситуація в Криму вирівнялася
XX з'їзд КПРС	Пр и бл . 108	Спеціально підібрані делегати з'їзду, крок у ході десталінізації; можна помітити непослідовність у критиці сталінської політики – критика різка, але не вичерпна; питання ро відповідальність і	48	лінія на розрядку міжнародної напруженості й зазначалося, що третя світова війна не є неминучою. На неспростовних фактах доводилося, що культ	37	Важлива подія в суспільно-політичному житті другої половини 50-х рр., промова Хрущова не мала аналізу причин культу особи,

		глибинні причини тоталітаризму не ставилися, розпочався критичний аналіз минулого, зміни в свідомості; викриття культу особи – найграндіозніша подія в житті радянського суспільства в період, що вивчається; українська громадськість вимагала оприлюднення правди про злочини сталінізму		особи Сталіна призвів до трагедії перших років війни з нацистською Німеччиною, депортації народів, масових репресій 1937-1938 рр. та повоєнних років. Проте в доповіді засуджувалися лише «культ особи» та репресії		сприяло лібералізації політичного режиму. Культ особи – об'єктивне соціально-політичне явище: відсутність поділу влади, ліквідації ринкової економіки, казарменій соціалізм, однопартійна система
утворення Української робітничо-селянської спілки	19	Перша опозиційна організація нового типу, вихід України з СРСР, вперше мирні засоби боротьби	14	Першим проявом дисидентства, повинна була діяти легальними методами, мета – здобуття незалежності шляхом виходу з СРСР, що було написано в Конституції СРС	21	Почалося створення правозахисних організацій у СРСР, мали мету створити політичну партію – альтернативну до КПРС, програма – теоретичне обґрунтування нового (безкровного) етапу українського національно-визвольного руху
утворення клубу «Сучасник»	13	Осередок культурного життя в Києві	15	Невдовзі став популярним місцем зустрічей творчої молоді, Діяльність клубу набувала громадянського звучання	18	Активна культурницька діяльність, формування не лише власного світогляду творчої молоді, а й світогляду прихильників. Така активність інтелігенції виявилася неочікуваною для влади, котра мобілізувала адміністративні ресурси, щоб утримати контроль над ситуацією
«косигінська реформа»	Пр ибл . 73	Господарська самостійність підприємств, реформа означала повернення децентралізації дохрущовського часу, унаслідок – показники української економіки	29	Запровадження елементів ринку. Завдяки запровадженню економічної реформи восьма п'ятирічка виявилася найбільш успішною. Обсяг	62	(без згадування Косигіна) Спроби реформування економіки, результатом реформ стали деякі позитивні зміни в показниках

		погіршувалися стосовно економік інших республік, знижувалася якість промислових виробів		промислового виробництва в Україні збільшився наполовину. Проте одночасно проведення реформи виявило тенденцію до підвищення цін		економічного та соціального розвитку республіки, хоча оцінюються вони по-різному
1972 р. - зміна політичного керівництва УРСР	18	Перевірений, стабільний у поглядах і поведінці Щербицький, відмовився від терміну «український народ», доклав зусиль до русифікації, представник «дніпропетровського ядра»	27	У травні 1972 р. за «недоліки у справі інтернаціонального виховання трудящих і примиренське ставлення до проявів націоналізму» П. Шелеста було звільнено. Почалася ідеологічна «чистка»	10	Після зміни керівництва репресії проти дисидентів посилилися, Щербицький ретельніше виконував накази з Москви, друга хвиля арештів
утворення Української Гельсінської групи	13	Правозахисники діяли легально, але комуністична влада намагалася притягнути їх до кримінальної відповідальності	29	Щоб підкреслити свій намір діяти виключно на легальних засадах, члени УГГ підписали декларацію власними іменами і позначили адреси. Однак члени групи зазнали переслідувань. Під час обшуків їм підкидали компрометуючі матеріали, Критика дисидентами існуючого ладу пробуджувала громадську думку	24	Правозахисний рух дратував владу, котра замовчувала порушення прав людини в СРСР, вона робила все, аби не допустити контакти дисидентів зі світовою спільнотою
затримання діячів антирежимного руху 1965 р.	64	Заарештовано кілька десятків представників творчої та наукової інтелігенції, не було висунуто обвинувачень, спроби придушити рух дали протилежні результати, покотилася хвиля протесту, арешти вперше показали, «скільки нас і хто ми є»	29	Політичних звинувачень не пред'являли. Про арешти преса не повідомляла. Арешти викликали протест відомих людей	17	Нова хвиля репресій, штампувалися накази про арешти
затримання діячів антирежимного руху 1972 р.	21	Друга хвиля арештів, влада жорстоко придушувала виступи діячів, які протестували проти арештів.	10	Широкий наступ на дисидентів тривав майже два роки, Чергова «чистка» від інакодумців. Заходи 1972—1973 рр. тимчасово підірвали опозиційний рух	5	Друга хвиля арештів, традиційне звинувачення – поширення «наклепницьких вигадок»

початок «перебудови»	43	Проводилася з метою збереження радянської системи, «очищення» соціалізму від негативних явищ; боротьба з алкоголізмом, проти нетрудових доходів. Початок перебудови засвідчив, що адміністративними методами істотно покращити стан економіки неможливо	28	Під перебудовою стали розуміти реформування всіх сфер життя, яке здійснювалося під керівництвом ЦК КПРС. За короткий час СРСР зазнав зрушень історичного характеру: від застою до масштабних перетворень. Головним гаслом стала гласність, тобто можливість повідомляти через ЗМІ про недоліки в житті суспільства і держави. Україна тривалий час залишалася так званім «заповідником застою»	75	Поглиблення економічної кризи позбавило радянську державу перспектив знайти місце серед світових лідерів. Українська бюрократія не поспішала втілювати перебудову (реформи у 5 сферах життя). Преса назвала Україну «заповідником застою»
вибух на Чорнобильській АЕС	66	Подія сколихнула увесь світ, керівництво СРСР і УРСР спочатку намагалося приховати масштаби трагедії; працювали позмінно – ті, хто набирив допустиму норму радіації, виїжджали; завдав великої шкоди здоров'ю людей та економіці України, катастрофа сколихнула суспільство, вплинула на суспільно-політичні процеси в УРСР, критика Компартії; активізація екологічного руху	24	Особливо гостро небезпеку цілковитої залежності від московського центру відчула Україна. Призвів до найбільшої в історії людства техногенної катастрофи. Керівництво СРСР і УРСР не відразу зрозуміло масштаб лиха, який вчинив «мирний атом». Завдяки гласності масштаби Чорнобильської катастрофи стали відомі широкій громадськості. Руйнівна дія радіонуклідів на генофонд народу триватиме ще багато років. Дедалі наполегливіше ставилося питання про «духовний Чорнобиль» - русифікацію	110	Величезна проблема для української економіки, загальнонаціональна трагедія, влада намагалася сховати правду, але завдяки гласності та втручанню іноземних ЗМІ, реальні масштаби стали відомі. Наслідки катастрофи спостерігаються і сьогодні
виникнення Народного Руху України	21	Установчий з'їзд – в атмосфері духовного піднесення, сприяння демократизації та гласності, найбільша з новостворених	5	Програма Руху орієнтувала на підтримку реформаторських сил у КПРС. Владі дедалі важче було і боротися із	30	Об'єднав людей різних поглядів – від комуністів до тих, хто хотів незалежності України, кількість

		громадсько-політичних організацій, у східному та південному регіонах структурування руху відбувалося повільніше; захід – національні проблеми, схід – соціальні та екологічні аспекти		зростаючим впливом Руху		членів постійно зростала, радянське та комуністичне керівництво почало ідеологічну боротьбу проти Руху
прийняття ВРУ Акта проголошення незалежності України	48	Склалася сприятлива умова для здобуття Україною незалежності, за акт проголосувала значна частина комуністів під впливом поразки заколотників, урочистий і піднесений настрій; громадяни, які пов'язували своє майбутнє з вільною і демократичною державою, з радістю і захопленням зустріли незалежність, комуністична більшість була розгублена й не чинила опору	13	Більшість і опозиція домовилися з головного питання - про Акт проголошення незалежності України	39	Народ України продемонстрував всьому світу прагнення до свободи й власної державності, Україна як демократична держава стала на шлях цивілізованого розвитку. Проголошення незалежності посилювало сепаратистські тенденції в окремих регіонах. Рухи такі підтримувала заборонена в Україні компартія, сепаратистські об'єднання виступили за відродження штучно сформованої Новоросії.
всеукраїнський референдум і вибори Президента в 1991 р.;	37	Референдум засвідчив бажання громадян жити у вільній, самостійній, демократичній державі. На цей вибір, окрім національного піднесення, вплинули також конкретні політичні обставини; розпад СРСР, відносна стабільність України.	17	Він став першим в історії всенародно обраним президентом України.	19	У Криму в референдумі взяли участь 67,5%, з них 54,1% підтримали ідею незалежності.
1990 р. - прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України	78	Ідея суверенітету все більше проникала у свідомість народу, відповідь на політику центральної влади, яка ігнорувала інтереси союзних республік. Мала надзвичайно важливе	35	Зміна керівництва парламенту полегшила боротьбу опозиції за утвердження суверенітету республіки. Україна почала встановлювати	69	Важливе значення для побудови нової демократичної держави – це продовження становлення державності в ХХ ст., що починається від

		значення для здобуття незалежності		самостійні зв'язки з іншими союзними республіками.		Української революції й було перерване тоталітарним режимом; з ініціативи демократичного блоку.
Революція на граніті	32	(голодування студентів, 1990 р., без терміну «революція на граніті») свідчення зростаючої національної суспільно-політичної свідомості молоді, голодування привернуло увагу всієї України, студентська суспільно-політична активність мала важливе значення для проголошення незалежності	9	(без назви «революція на граніті») Політично активною частиною суспільства була молодь, на яку під час перебудови робив ставку М. Горбачов. розпочалося голодування студентів, які серед іншого вимагали проведення нових виборів до Верховної Ради, націоналізації майна..., відставки голови Ради міністрів УРСР... Реального результату студенти досягли лише з одного пункту вимог — кадрового	38	(без назви «революція на граніті») голодування студентів, доки ВРУ не пішла на поступки
заснування Збройних Сил України	6	Важлива віха історії військового будівництва	1	- Лише в питанні «пригадайте, коли було прийнято закон...?» -	5	Військовим на території України пропонувалося прийняти присягу, або перейти на службу в іншу країну, або піти в запас. Курс на скорочення армії
членство в Раді Європи	7	Означало, що європейське товариство визнало демократичний характер перетворень в Україні, їх спрямованість на здійснення економічного та соціального прогресу, вступ до авторитетної організації, дає можливість бути причетною до вироблення спільної політики європейського співтовариства	2		14	Важливі віха, поглиблення демократичних змін, укріплення міжнародного авторитету, отримання права вступати в загальноєвропейські структури

прийняття Конституції України	80	Після прийняття розпочався новий етап розвитку суспільства і держави, цей документ став вершиною суспільно-правової думки в Україні, основа консолідації суспільства, має важливі моральні орієнтири, держава функціонує заради людини, відповідає перед нею за свою діяльність, заклала підвалини до розвитку та зміцнення правової держави, людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність; ідея поділу влади закладена ще в Пактах і Конституції Пилипа Орлика – відтворена в новій Конституції. Це основне джерело законодавства на тривалий період, основа розвитку законодавства та правової системи в цілому	16	28 червня 1996 р. проголошено державним святом	67	Державне свято, основний закон України
прийняття ВРУ Закону «Про Голодомор 1932 – 1933 років в Україні»	0		2		0	
Помаранчева революція	13	Показали, що населення за певних історичних умов може переходити від пасивного очікування до спроби взяти долю держави в свої руки; чимало політологів та істориків вважають, що події не були революцією в традиційному розумінні, бо люди не прагнули зламати систему влади чи змінити характер економічних відносин, а лише намагалися не допустити	9	Влада не змогла контролювати ситуацію в країні, народ вийшов на вулиці. У листопаді в Києві на майдані Незалежності почалася безстрокова акція протесту - помаранчева революція. Увага всього світу була прикута до подій в Україні. Верховний Суд підтримав вимоги протестувальників	0	

		порушення законів; принесла сподівання на швидке оновлення, однак у помаранчевій коаліції не було єдності, і населення не відчуло очікуваних змін на краще				
вступ України СОТ	4	Важливо для економічної інтеграції України у світове співтовариство, СОТ допомагає вирішувати проблеми, пов'язані зі структурною перебудовою економіки.	5	СОТ для своїх членів лібералізує умови торговельного обміну	3	Значне досягнення на шляху до євроінтеграції

Події (2019)

Одиниця аналізу	Струкевич та ін., 2019		Кульчицький та ін., 2019		Гісем та ін., 2019	
	К-сть рядків	Позиціонування	К-сть рядків	Позиціонування	К-сть рядків	Позиціонування
Голод 1946-47	48	Масовий штучний голод, Найстрашнішим лихом, яке випало на долю українців у післявоєнний час, мав штучний характер і ніколи не визнавався радянською владою. Його зумовили умисні дії влади, яка не зважала на складні погодні умови, встановили нереально високі плани хлібозаготівлі й з маніакальною наполегливістю вимагали їхнього виконання. Число голодуючих приховували за кількістю хворих на дистрофію (понад 1 млн 150 тис.), було зафіксовано 764 випадки канібалізму. Щоб урятувати від голодної смерті та каліцтва мільйони українців, потрібно було лише 150	29	Попри ситуацію, що склалася, Кремль установив для України жорсткий план. Хліб вибивали з господарств примусовими методами, тому що радянський уряд мав виконати зобов'язання перед іншими країнами, Підтверджена органами державної безпеки, його інформація про голод залишилася без жодної реакції з боку центральної влади	34	Масовий штучний голод, повоєнний час на селі склалось вкрай несприятливе становище, країні розпочався голод, жертвами якого стали майже 1 млн осіб, Наслідками голоду стало: ускладнення і без того важкого процесу відбудови; скорочення трудових ресурсів села та його можливостей; падіння морального духу населення; невиконання планів п'ятирічки з відбудови сільського господарства. Отже, головним винуватцем третього голоду в Україні було сталінське керівництво, яке нехтувало долею мільйонів

		тис. т зерна — менше, ніж сімнадцяту частину від проданого. Проданого, до речі, за заниженими цінами та в кредит або й просто подарованого, щоб утвердити комуністичні партії тих країн при владі або ж підняти їхній авторитет				українців заради імперських інтересів
операція «Вісла»	50	Робили з метою якнайшвидшої полонізації українців. На захист жертв акції «Вісла» стали лише підрозділи УПА, проте десятикратна перевага польських збройних сил вирішила справу. Після депортації українців діяльність УПА в Закерзонні втратила сенс, Переселення сформувало гнітюче відчуття кривди й особистої трагедії у свідомості переселенців та їхніх нащадків. Сенат Польщі 3 серпня 1990 р. засудив цю акцію	47	«Акція «Вісла», Військово-політична операція польської комуністичної влади, що стала інструментом етнічної чистки та полягала в депортації українського населення з південно-східних регіонів Польщі (Лемківщина, Холмщина, Надсяння й Підляшшя) до її північно-західних земель. На нових місцях, як правило, переселенцям виділяли найгірші землі. Не лише влада, а й сусіди ставились до них переважно вороже	37	Прорадянський режим у Польщі за погодженням з радянським керівництвом провів великомасштабну воєнно-репресивну депортаційну операцію «Вісла». Це була помста тоталітарної влади українцям, які підтримували формування УПА, польських солдатів та офіцерів, спираючись на підтримку радянських сил, оточили українських партизанів і в запеклих боях знищили або захопили багатьох з них. Три сотні УПА здійснили рейди через Угорщину, Польщу, Чехословаччину... Ці акції мали велике пропагандистське значення, вони прорвали інформаційну блокаду і донесли до широких кіл світової громадськості відомості про боротьбу українців проти комуністичного режиму

заснування ООН	37	<p>Це насамперед почуття гордості українців за свою Батьківщину — Україну, викликане визнанням ролі України на міжнародній арені — її суттєвого внеску в розгром нацизму — і включенням до переліку держав-засновниць ООН. Унаслідок прагнення СРСР максимально розширити свій вплив у найавторитетнішій організації ООН і визнання провідними демократичними державами Заходу величезного внеску України в перемогу над нацизмом, також мало на меті пом'якшити враження світової громадськості від сталінських злочинів у Західній Україні</p>	22	<p>Запрошення делегації УРСР на Сан-Франциську конференцію 1945 р., за офіційною версією, свідчило про міжнародне визнання внеску українського народу в перемогу у Другій світовій війні. Українська РСР стала настільки помітним фактором антигітлерівської коаліції, що здобула право бути фундатором ООН. Утім вихід УРСР на міжнародну арену відбувся за наполяганням і під особистим контролем Сталіна. Москві були потрібні не лише голоси в ООН. Підтримуючи Україну на дипломатичній арені, московська влада сподівалася, що це допоможе розв'язати проблеми в Західній Україні, яка перетворилася на осередок спротиву комуністичному режиму</p>	35	<p>Наприкінці Другої світової війни Україна знову виходить на зовнішньополітичну арену. Проте, будучи складовою частиною Радянського Союзу, вона не могла проводити самостійну зовнішню політику. Здійснивши такий крок, сталінське керівництво мало далекосяжну стратегічну мету. По-перше, представити приєднання західних областей України та Білорусі як акт возз'єднання етнічних територій. По-друге, збільшити кількість своїх прихильників у міжнародній організації, переговори про створення якої активно велися наприкінці війни</p>
«саморозпуск» УГКЦ	37	<p>Щоб позбавити антирадянський повстанський рух моральної та ідейної основи, викреслити релігію з духовного життя народу, радянська влада знищила УГКЦ. умовах тривалої бездержавності УГКЦ була посередником між українцями й офіційною владою. Одночасно надавала національно-визвольному рухові духовну опору, надихала на національно-визвольну боротьбу. За</p>	23	<p>Ліквідація УГКЦ була важливим напрямом радянської західноукраїнських земель. Цей напрямок мав на меті підірвати духовний опір західних українців. Щоб замаскувати репресивний характер заходів, пов'язаних з ліквідацією УГКЦ, партійно-радянське керівництво розпорядилося висвітлювати цю подію</p>	53	<p>Один з перших ударів нова влада нанесла по греко-католицькій церкві, яка мала величезний вплив на західноукраїнське населення, виступала натхненником національно-визвольної боротьби, не визнавала політику комуністів, була підготовлена детальна інструкція щодо ліквідації УГКЦ, яку схвалив Сталін; у Львові скликали</p>

		століття свого розвитку вона стала розгалуженою й авторитетною духовною силою. Щоб якось узаконити свої дії, НКВС, затероризувавши декількох священиків УГКЦ, створив т. зв. «ініціативну групу», яка проголосила бажання розірвати унію з Римом		як акт самоліквідації. відбувся псевдособор представників духовництва і вірян греко-католицьких епархій Східної Галичини, на якому ухвалено рішення про скасування Берестейської церковної унії		псевдособор, який ухвалив рішення про скасування Берестейської унії. Для УГКЦ розпочався період підпілля або ж «катакомб». Ліквідація УГКЦ була складовою частиною плану радянізації західноукраїнських земель. Вона мала підірвати опору національно-визвольного руху і похитнути духовний стрижень західних українців
входження Закарпаття до складу УРСР	18	Московське керівництво вирішило утримувати Закарпаття як важливий стратегічний плацдарм для здійснення впливу в Центральній та Південно-Східній Європі; Під дипломатичним тиском СРСР чехословацька адміністрація мусила залишити Закарпаття. Хрущов заявив, що український народ уперше возз'єднався в єдиній українській державі. Цей документ без згоди закарпатців ліквідував Карпатську Україну як державне утворення	10		28	На чолі Закарпатської України став комуніст Іван Туряниця. Для легітимізації Маніфесту було організовано збір підписів під ним. 250 тис. ос. (майже все доросле населення краю) задекларували схвалення документа. Цей акт одночасно ліквідував без згоди населення Закарпатську Україну як державне утворення.
операція «Захід»	20	Щоб послабити національно-визвольний рух у Західній Україні, радянська влада здійснила каральні акції. найбільша каральна акція з депортації членів родин і родичів членів ОУН та УПА, що була проведена частинами Червоної армії та НКВС у жовтні 1947 р. з метою ослаблення соціальної	12	Метою знищення соціальної бази українського визвольного руху, тепер уже з теренів УРСР. Цю одну з наймасовіших каральних акцій сталінського режиму, співмірну з депортацією кримських татар у 1944 р. чи акцією «Вісла», назвали операцією «Захід»	6	Радянська влада провела операцію «Захід» з виселення майже 27 тисяч сімей «активних націоналістів та бандитів». Протягом одного дня співробітники каральних органів змусили 76 тисяч українців залишити домівки

		бази українського повстанського антирадянського руху в Західній Україні. Її жертвами стали не лише дорослі, але, як і вимагала інструкція, «неповнолітні члени сімей повстанців та їхні близькі родичі, які проживають спільно»				
повстання в ГУЛАГу	97	Збройна перемога радянської влади над українським національно-визвольним рухом у Західній Україні виявилася, зрештою, однією з тих піррових перемог, які призвели до падіння однієї з опор сталінізму – ГУЛАГів. Потрапивши до концтаборів, воїни УПА та підпільники ОУН не зрадили свої ідейні переконання й релігійні ідеали. Маючи досвід боротьби з ворогом, у сотні разів сильнішим за них, вони не падали духом, не втрачали гідність українців до останнього подиху. На відміну від пересічного населення СРСР, вояки й підпільники-українці захищали свої громадянські права й навчали співтабірників відстоювати їх навіть у нелюдських умовах. Захищаючись від свавілля адміністрації та криміналітету, українські повстанці створювали підпільні організації, насамперед з метою збереження життя членів ОУН і воїнів УПА. У смертельних сутичках вони перемогли кримінальників і	47	Страйки й повстання стали поштовхом до поступової ліквідації цієї системи. Повстанням керував Конспіративний центр націоналістів, переважно українських. Унаслідок повстань влада пішла на певні поступки в'язням спецтаборів	29	Вперше за всю історію ГУЛАГу ув'язнені вимагали не поліпшення умов утримання, а свободи. Повсталі не намагалися втекти, як це робилося до 1953 р., а залишалися в таборах, домагаючись приїзду урядових комісій з Москви. Українці стали центром, навколо якого почали об'єднуватися представники національних рухів інших підкорених СРСР народів, солдатів Червоної армії, які з нацистських таборів потрапили у радянські тощо. Зрештою, вони дали відсіч кримінальним елементам і фактично зруйнували всю систему ГУЛАГу (ГУТАБу) зсередини. Провідну організаційну роботу в цих виступах відіграли українці, засуджені за участь у боротьбі УПА та ОУН

		<p>встановили свій контроль у таборах. Уцілілі злочинці та таємні агенти панічно тікали під захист охорони з благаннями про порятунок. Підпільники надавали матеріальну та моральну допомогу в'язням, які потрапляли до бараку з посиленим режимом, налагоджували виготовлення холодної зброї. Освічені писали статті, бюлетені, брошури — т. зв. «захаявну літературу». Іноді конспіративно організовували просвітницькі й історичні лекції. Найбільш трагічними й водночас героїчними стали повстання, організаторами й учасниками яких виступили українські політичні в'язні. Настала «відлига», плодами якої в Україні скористалася патріотична творча молодь 1960-х років, продовживши новий етап боротьби</p>				
входження Криму до УРСР	39	<p>Пропагандистська кампанія протягом першої половини 1954 р. перетворилася на суцільний ланцюг урочистих зборів, виставок, концертів, конкурсів, фестивалів, днів культури тощо; доповідачі запевняли у віковій дружбі й довірі російського народу до українського, їхній спорідненості тощо. В історичній перспективі приєднання Криму посилило майбутній економічний потенціал</p>	37	<p>Ця подія завершила формування сучасних кордонів України. На рішення очільників Кремля істотно вплинуло катастрофічне економічне становище Криму. В аргументах сторін, одна з яких в 1954 р. передавала Крим, а друга приймала, існували істотні відмінності. Російська сторона обґрунтовувала доцільність передачі географічними та економічними міркуваннями, і саме ця аргументація</p>	12	<p>Завершення формування сучасної території України. Але кримський «подарунок» був не таким добродійним актом, як спочатку здавалось. Приєднання Криму переклало на Україну ряд економічних і політичних проблем. Унаслідок війни і депортації кримських татар у регіоні панував економічний хаос</p>

		<p>України. Однак у 1950–1960-х роках, щоб урятувати господарство Кримської області, довелося забирати необхідне від інших областей України. До того ж московське керівництво хотіло «розбавити» росіянами етнічний склад України. Тому передання Криму вплинуло на зниження відсотка українців в УРСР і водночас зростання відсотка росіян —</p> <p>від 13 до 16. Це ускладнило міжнаціональні відносини. Частина росіян, вихована радянською, т. зв. інтернаціоналістською пропагандою, не вважала себе українськими громадянами, тобто політичними українцями російського етнічного походження, як цілком природно себе сприймають представники різних етносів у складі європейських національних держав. Це й стало основою для використання багатьох етнічних росіян напередодні та в ході окупації Криму Російською Федерацією у 2014 р.</p>		<p>була використана загальносоюзними органами – в указі Президії ВР СРСР і у відповідному законі ВР СРСР. Українська сторона ставила на перший план не географічні та економічні міркування, а ідеологію дружби народів</p>	
XX з'їзд КПРС	55	<p>Промова була добре підготовлена, логічна, аргументована й повністю несподівана для більшості делегатів і здійснила на них величезне враження. Проте критика сталінської політики не була послідовною.</p>	38	<p>Легітимізував відмову від масового терору як важеля державного управління. Цей партійний з'їзд уважають початком доби Хрущова в історії радянського суспільства. У ній засуджено тільки</p>	<p>Надзвичайно важливим кроком на шляху десталінізації і лібералізації радянського суспільства став XX з'їзд КПРС. На з'їзді Й. Сталіна вперше було показано як жорстокого тирана і</p>

		Промова створювала враження, що жертвами сталінізму були насамперед партійний, радянський та господарський апарати; що сталінські репресії не були породженням «соціалістичного ладу», а лише наслідком його «викривлення», відходу від «ленінського курсу». Незважаючи на історичну обмеженість, XX з'їзд КПРС відчутно вплинув на трансформації радянського суспільства. Було покладено край масовому терору, припинено практику свавільного ігнорування законів владоможцями. Викриття культу особи Сталіна стало найграндіознішою подією в історії радянського суспільства		зовнішні прояви тоталітаризму («культ особи») і найбільш вражаючі випадки зловживання владою (масові репресії, депортації		диктатора. Критика була хоч і різкою, але все-таки поверховою. Вона не містила в собі серйозного аналізу системних засад і головних причин формування режиму особистої влади колишнього вождя радянської держави. В доповіді засуджувалися лише зовнішні сторони тоталітаризму. Закономірним наслідком XX з'їзду КПРС став справжній переворот у суспільній свідомості, перегляд сталих стереотипів мислення, критична оцінка подій минулого
утворення Української робітничо-селянської спілки	20	Ознакою кризи комуністичної ідеології та політики стало виникнення націонал-комуністичної течії. молоді компартійні функціонери та радянські чиновники нижчого рівня об'єдналися у Львові в Українську робітничо-селянську спілку. Розправа над УРСС зайвий раз продемонструвала облудність радянського режиму: не все деклароване радянською конституцією дозволяло розуміти саме так, як написано	17	Перша дисидентська організація теж виникла в західних областях України. Підпільна організація. Організація мусила діяти ненасильницькими, за можливості легальними методами, ставлячи за мету досягнення незалежності України	8	Одна з найбільш теоретично підготовлених. Завдання спілки — несиловими методами домогтися виходу України зі складу СРСР, стати незалежною демократичною державою. Організація мала політичну програму і об'єднувала близько 30 членів.
утворення клубу «Сучасник»	18	Комуністична влада змушена була миритися з новими творчими пошуками й дозволила об'єднуватися в клуби.	23	Виник під егідою міськкому комсомолу; відіграв ключову роль у громадсько-політичному й	1	

		Найвідомішим серед них став київський клуб «Сучасник»		культурному житті Києва, став уособленням шістдесятництва		
«косигінська реформа»	31	Прагнучи зарекомендувати себе реформаторами, брежнєвське керівництво у вересні 1965 р. проголосило економічну реформу, названу «косигінською». Однак свобода й ініціатива знову налякали кремлівське керівництво. Щоб зберегти владу, воно прагнуло поєднати непокероване: розширити самостійність підприємств та одночасно зберегти систему командно-адміністративного управління зі всевладністю галузевих міністерств, централізацією, жорстким директивним плануванням. Становище реформованих підприємств стало погіршуватися. Що краще вони працювали, то гірші умови чекали на них наступного року	35	Завдяки втіленню економічної реформи 8-ма п'ятирічка (1966–1970) була найуспішнішою серед усіх. Запровадити окремі елементи ринкового регулювання в командну економіку виявилось неможливим	71	Не можна заперечувати, що в умовах існування цієї системи все ж робилися окремі спорадичні спроби розв'язати складні економічні проблеми, зробити економіку більш дієздатною і ефективною. Однак ці спроби були приреченими на невдачу, оскільки в СРСР, в тому числі й в Україні, традиційно на перше місце ставилися проблеми політики та ідеології, а не економіки. Економіка розвивалася переважно на екстенсивній основі. Реформи були приречені — через внутрішню суперечливість і непослідовність. Партійне керівництво до їх проведення не проявляло інтересу
1972 р. - зміна політичного керівництва УРСР	11	Був призначений перевірений та стабільний у поглядах і поведінці, що запам'ятався жорстким ідеологічним та адміністративним тиском проти української інтелігенції, відмовився від формулювання «український народ» і використовував термін «народ України», подавав приклад спілкування російською мовою	10	Кампанія боротьби з націоналізмом і національною обмеженістю здійснювалася під керівництвом нового секретаря ЦК КПУ з питань ідеології. Останній розпочав тривалу чистку республіканських установ від керівників, звинувачуваних у націоналізмі	28	Розпочав свою діяльність в республіці з показової ідеологічної «чистки» від прибічників українофільського курсу. Достатньою підставою для звинувачень у націоналізмі були зацікавленість історією України та українською мовою
утворення Української	24	На захист свого народу дисиденти поставили	20	Український рух правозахисників	36	Ні поміркованість УГП, ні вимоги

Гельсінської групи		міжнародне право; громадський контроль за дотриманням у СРСР прав людини. Українська Гельсінська група була вилучена з правозахисного процесу, однак ніколи не оголошувала себе розпущеною. Було набагато чіткіше окреслено політичну програму руху, відбувся перехід на самостійницькі позиції				Заходу дотримуватися прав людини не перешкодили радянським органам вчинити її погром
затримання діячів антирежимного руху 1965 р.	16	Не справляючись з дисидентами «ліберальними, м'якими» методами, радянський режим використав випробувані засоби: арешти, ув'язнення та заслання до концтаборів. Проте жорсткі заходи привели до зворотного результату. В Україні з'явилися люди, які не злякалися репресій, а виступили на захист жертв	21	Щоб придушити опозицію в зародку, П. Шелест ініціював арешти. На захист заарештованих опозиціонерів стали люди, які мали великий авторитет	12	Перша масова хвиля арештів дисидентів, призвела до першого громадянського політичного протесту в СРСР післясталінських часів
затримання діячів антирежимного руху 1972 р.	20	Початок 1970-х років став часом рішучого наступу тоталітаризму на українське національно-культурне відродження, влада влаштувала нові, найбільші в після-сталінський період переслідування дисидентів, що в «самвидавівській» літературі отримали назву «великий погром»	9	Нова хвиля арештів - розпочався широкий наступ на дисидентів, який увійшов в історію під назвою «великий погром»	11	Розпочалася друга хвиля переслідувань опозиціонерів в Україні, яка тривала практично без перерви майже два роки
початок «перебудови»	11	Приїхавши до Києва в червні 1985 р., він говорив насамперед про роль України в радянській економіці, а спілкуючись з киянами, Радянський Союз назвав Росією. Відновилися й репресії проти українських	32	Змінилися п'ятиріччям несподіваних історичних зрушень. Криза суспільно-політичного устрою і соціально-економічного ладу почала переростати в колапс. Залізна хватка Кремля слабшала. У цій	15	Через деякий час він заявив про необхідність здійснення докорінних змін в соціально-економічному й духовному житті країни за збереження при цьому вірності

		дисидентів. Деяких з них знову кинули до в'язниць. Горбачов прагнув лише поліпшити чинну систему, перегнати США		ситуації в українському суспільстві посилювалися як національно-визвольні прагнення, так і соціальне напруження. Однак система, вибудована вождями КПРС, не надавала ся до реформування. Навіть більше – лібералізація режиму лиш прискорювала його розвал.		ленінському курсові, наступності та спадкоємності в політиці. На Україну поширювалися ініціативи центрального керівництва, які виконувалися доволі вимушено, але власних реформаторських кроків керівництво не робило
вибух на Чорнобильській АЕС	24	В Україні відбулася найбільша екологічна катастрофа в історії людства; спроба приховати інформацію про Чорнобильську катастрофу стала символом злочинної недбалості та байдужості радянської влади до життя людей, призвела до повної втрати авторитету КПРС.	38	Тяжкі наслідки катастрофи не подолані й досі. Вони впливатимуть на екологічний стан України впродовж життя багатьох поколінь. Чорнобиль відіграв роль каталізатора суспільно-політичних процесів, які спричинилися до усвідомлення необхідності здобуття незалежності України	32	Вважають найбільшою екологічною катастрофою в історії людства. Екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи оцінити важко. відбулося небачене забруднення біосфери. Руйнівний вплив на генофонд українського народу триватиме декілька століть
виникнення Народного Руху України	38	Став найбільш масовою громадською організацією; як масову громадську всеукраїнську організацію, його підтримували українські патріоти, екологи, активісти, національні меншини, російські демократи півдня та сходу України тощо. НРУ поступово перетворювався на головну опозиційну силу України	36	Утворення його у вересні 1989 р. надало потужного імпульсу суспільно-політичному життю України	34	Своєю головною метою Рух проголосив відтепер боротьбу за здобуття ненасильницькими методами незалежності України і створення демократичної республіки
прийняття ВРУ Акта проголошення незалежності України	33	Лише повний провал ДКНС урятував Україну й інші республіки від повернення до старого тоталітарного режиму. З ухваленням цього	20	Невдала спроба державного перевороту цілком змінила політичну ситуацію в Україні. Увечері цього історичного дня... за незалежність	41	Сприятливі умови, перемога демократичних сил у Москві

		історичного документа УРСР перестала існувати. У світі з'явилася нова держава — Україна		проголосували не тільки українці, а й представники інших народів, для яких українська земля є батьківщиною		
всеукраїнський референдум і вибори Президента в 1991 р.	36	Ідею державного суверенітету підтримала більшість виборців у всіх областях України, уключаючи Крим (54,1%), незважаючи на домінування там російського населення. Зрештою, той факт, що дев'ять з кожних десяти учасників референдуму голосували за незалежність, засвідчував, що з незалежною Україною пов'язали свої сподівання всі, хто прагнув змін у політичному, культурному й економічному житті чи навколишньому середовищі	17	Дата 1 грудня 1991 р. назавжди вкарбована в історію українського народу. Цього дня відбулися референдум щодо незалежності та вибори Президента України	5	
1990 р. - прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України	33	Ідея суверенітету дедалі більше опановувала свідомість народу. Це була відповідь на політику Кремля, який ігнорував інтереси союзних республік. Однак Декларація була лише символічною заявою, не підтвердженою практичними діями. Вона не означала проголошення незалежності. Щоб це відбулося, потрібно було надати Декларації статус конституційного акту.	29	Приклад Росії надихнув і підштовхнув українських парламентарів до історичного кроку	37	У цей період одним з найгостріших питань суспільного життя став суверенітет союзних республік, котрий проголошувався їхніми конституціями, але фактично ігнорувався союзним центром
Революція на граніті	26	Першими проти обмеження демократичних прав і свобод виступили студенти	36	Небажання Верховної Ради УРСР здійснювати задекларовані революційні	27	За характером висунутих вимог їхній протест мав політичну спрямованість. Однак

		Загалом, студентська суспільно-політична активність мала вагоме значення для проголошення незалежності України		перетворення спричинило протести в суспільстві. На початку жовтня 1990 р. в Києві розпочалося голодування студентів під політичними гаслами		завдяки політичним маневрам Л. Кравчука задоволено було фактично тільки одну вимогу — у відставку відправили В. Масола
заснування Збройних Сил України	1	Потребувало суверенне існування України	4	Проголошувалося, що Україна як незалежна держава і суб'єкт міжнародного права створює власні Збройні Сили	10	Одним із ключових складових процесу становлення держави є створення і розбудова збройних сил
членство в Раді Європи	1		3	Першим важливим етапом співпраці України з Європейським Союзом став вступ України до Ради Європи	5	Вступивши до РЄ, України взяла на себе цілий ряд зобов'язань з організації влади, розвитку правової сфери і самоуправління, захисту прав людини. Так, згідно з рекомендаціями РЄ в Україні скасували смертну кару
прийняття Конституції України	44	Вона стала не лише правовим актом, а й надзвичайно важливим політико-правовим документом, який консолідує та об'єднує суспільство навколо спільних вимог до суспільного життя. Вона продовжує демократичні традиції Конституції Пилипа Орлика. Так, конституція стала основним джерелом законодавства й основою розвитку правової системи України	37	Найскладнішою виявилася проблема розподілу владних повноважень між Верховною Радою та Президентом України. Конституція створила нові засади для утвердження стабільності в країні, морально-психологічної єдності народу, піднесення його духовності. Вона є важливим засобом забезпечення прав людини в Україні	33	Життя вимагало невідкладного розв'язання багатьох складних проблем державотворення. Україна одержала Основний закон, без якого державність є невизначеною. Але, будучи продуктом компромісу між різними політичними силами і гілками влади, вона не стала основою стабільності політичного життя. Упродовж наступних років відбуваються неодноразові спроби внести до неї зміни і доповнення.
прийняття ВРУ Закону «Про Голодомор 1932 – 1933 років в Україні»	0		20	(Текст закону)	0	

Помаранчева революція	155	<p>Політичне життя будь-якого успішного європейського суспільства розвивається навколо змагання двох вирішальних сил: громадянського суспільства й держави. Держава захищає національні, загальносуспільні інтереси, а громадянське суспільство — інтереси окремої людини, родини, самоврядної громади, не дозволяючи чиновництву зловживати владою. Революційність подій 2004 р. визначається появою такої складової демократичного політичного життя, як громадянське суспільство, яке після його знищення сталінським режимом уперше відкрито виступило на захист своїх і національних інтересів і продемонструвало, що держава (державне чиновництво) і її політика лише похідні від потреб та інтересів громадянського суспільства. Помаранчева революція — акти масової громадянської непокори, які виявили силу українського громадянського суспільства, його здатність захистити національні інтереси та загальнолюдські цінності від зловживань олігархату, корумпованого чиновництва. Непокору виявила гідна частина четвертої влади.</p>	45	<p>Загалом по Україні Ющенко виграв вибори в другому турі, якби не високий рівень фальсифікацій в окремих регіонах. Вихід з політичної кризи вдалося знайти завдяки тривалим переговорам і напрацюванню компромісного рішення: з боку влади головною поступкою була згода на проведення переголосування другого туру виборів, а з боку опозиції — згода на конституційну реформу, за якою з 2006 р. Україна ставала парламентсько-президентською республікою</p>	72	<p>Вибори Президента України 2004 р., як і передбачалося, стали переломними в історії України. Така неприхована зневага та несправедливість сприяли радикалізації дій протестантів. У країні склалася вкрай напружена ситуація: загроза силових дій як із боку правоохоронних органів, так і з боку прихильників ворогуючих таборів. Прихильники В. Януковича взяли курс на сепаратизм, на розкол країни. Таким чином, політична криза в країні була розв'язана шляхом компромісу, народ України відстояв власні права мирним шляхом, засвідчивши свою прихильність демократичним ідеалам. Зростання національної самосвідомості населення. Формування громадянського суспільства. Демократизація суспільно-політичного життя</p>
-----------------------	-----	---	----	--	----	---

		Журналісти публічно засуджували владу за цензуру, т. зв. «темники», адміністративний тиск на ЗМІ. Нарешті у судах революцію стали підтримувати «помаранчеві» юристи, які домоглися відповідних рішень у Верховному Суді України. Іноді траплялися конфлікти, проте в більшості випадків «помаранчеві» пропонували «біло-синім» їжу, гарячі напої, демонстрували доброзичливість, що не підходило до образу «зоологічних націоналістів»				
вступ України СОТ	4	Це створило широкі перспективи для включення України в систему світового поділу праці	0		5	На тлі політичних чвар відбулася важлива подія на шляху реформування української економіки. Проте скористатися цими перевагами Україна не встигла. До неї докотилася світова економічна криза 2008–2009 рр.
«Революція гідності»	221	В умовах незалежності українське суспільство отримало можливість вільного геополітичного вибору. Звільняючись від прорадянського, проросійського й одночасно антиєвропейського світогляду й упереджень, український народ та українська еліта приходили до переконання про розумність і природність євроінтеграційного курсу для України. Єдине, на чому тримався суспільний договір	150	Реакція українського громадянського суспільства на загрозу втрати державного суверенітету внаслідок утягування країни до Митного та Євразійського союзів – об'єднань, у яких домінувала Росія, започаткувала знакові події у новітній історії не лише України, а і Європи та світу. Революція Гідності, яку переріс Євромайдан, стала можливою завдяки героїзму й самопожертві десятків	125	Тим часом стали посилюватися диктаторські риси режиму В. Януковича. Навколо нього сформувалось вузьке коло наближених, яке отримало назву «сім'я». На користь «сім'ї» відбувалося фактично розграбування державного бюджету. Інтереси країни здавались на користь Росії, яка з кожним роком наполегливіше виступала за

		<p>народу з владою, були обіцянки В. Януковича про асоціацію з Європейським Союзом. Це було останньою надією українців на розвиток, хоча б у віддаленій перспективі. Революція гідності — події між 21 листопада 2013 та 22 лютого 2014 р., що здійснили значний вплив на розвиток демократії, зміцнення громадянського суспільства та національної самосвідомості українців і відібрали владу в кримінально-олігархічних угруповань режиму В. Януковича</p>		<p>тисяч українських громадян. Ухвалені Верховною Радою України диктаторські закони блискавично радикалізували політичну ситуацію. Ці жахливі події набули гучного резонансу в усьому світі</p>		<p>відновлення свого впливу в межах колишнього СРСР. Розвиток країни, по суті, зупинився, корупція сягнула небачених масштабів. Стабільність досягалася накопиченням внутрішніх і зовнішніх боргів, що лише відтягувало крах. Очільники держави і далі не хотіли чути людей, влада була глухою до народу</p>
підписання Угоди про асоціацію з ЄС	31	<p>Підписавши та ратифікувавши Угоду, Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо перебудови життя за європейськими стандартами. Протягом 2017 р. Україна ухвалила 23 основних євроінтеграційних закони. Одразу ж намітилося відставання української сторони в реалізації Угоди з ЄС. Так, у 2017 р. Україна зуміла виконати лише 41 % від запланованих обсягів роботи</p>	8		0	(немає згадки про факт підписання)
Мінські угоди	46	<p>Сутність Мінських угод — відновлення Україною повного контролю над державним кордоном; виведення всіх іноземних (російських) військ з території України, а потім політичне врегулювання ситуації в ОРДЛО.</p>	52	<p>Прагнучи забезпечити виконання Мінських угод, західні союзники України запровадили чергові санкції проти Російської Федерації, проте це не змінило ситуацію на Сході України. Перемир'я на Сході України було відносним</p>	67	<p>Хоча українська армія була змушена відступити, вона не була розгромлена. Проте сепаратисти і російські війська не дотримуються домовленостей (Росія продовжує заперечувати присутність своїх</p>

		Виконання Мінських угод планували до кінця 2015 р. Однак ворог знехтував і ними: не відпускає полонених, постійно здійснює провокативні обстріли, перешкоджає діяльності спостерігачів ОБСЄ тощо. Незважаючи на це, Мінські угоди не дають змогу РФ розгортати нові наступи проти України, оскільки запровадження нових санкцій проти РФ Захід став пов'язувати саме з виконанням нею Мінських угод		і поступово зійшло нанівець		військ в Україні). Під виглядом «гуманітарних конвоїв» відбувається постачання бойовикам зброї, боєприпасів і амуніції. Крім прямої воєнної агресії, Росія здійснює і економічний тиск на Україну. Але, незважаючи на економічні втрати і падіння життєвого рівня населення, РФ продовжувала агресію проти України. Мужність і стійкість українських солдатів дала змогу Президентові зайняти тверду позицію під час переговорів «Нормандської четвірки». Незважаючи на нові домовленості, сепаратисти, підсилені регулярними російськими підрозділами, ще більше посилили свій натиск на «Дебальцевській дузі»
АТО	78	Відповідь на вторгнення російських диверсантів виконувач обов'язків Президента України О. Турчинов оголосив про початок АТО. На початку війни було декілька причин поразок. За президентства В. Януковича Міністерство оборони України, СБУ України, МВС, прикордонна служба, інші спецслужби	85	7 квітня керовані російськими спецслужбами колаборанти проголосили створення «Донецької народної республіки» і «Харківської народної республіки». Того самого дня СБУ ухвалила рішення про проведення антитерористичної операції (АТО).	53	Перші масштабні проросійські виступи. Події у Криму стали прикладом для роздмухування сепаратистських рухів в інших регіонах України. Незважаючи на доволі гучні заяви, українська сторона не форсувала початок бойових дій. Повномасштабні

		<p>зазнали глибокої дезорганізації та чисток. Майно збройних сил розграбувала хизацька влада. У новому державному керівництві запанувала глибока зневіра в здатності організувати дієву оборону Батьківщини. Свою роль відіграли й віками прищеплені українцям образи «миролюбних братніх Росії та росіян».</p> <p>Аксіомою, що «росіянин ніколи не воюватиме з українцем», керувалися навіть фахівці національної безпеки. Через ці й інші причини Україна була не готовою відбити віроломну агресію</p>		<p>Під Іловайськом сили АТО зазнали найбільших втрат за всю війну. У 2018 р. стало зрозуміло, що АТО вийшла за межі свого призначення і набула чітко вираженого військово-оборонного характеру.</p> <p>Створювалися нові механізми, спрямовані на забезпечення національної безпеки та оборони. 30 квітня 2018 р. було розпочато Операцію об'єднаних сил (ООС). Управління бойовими діями остаточно зосередилося в руках військових, а не СБУ, яка формально керувала АТО з 2014 р.</p>		<p>бойові дії почалися тільки в останній декаді червня. Головною проблемою для України в умовах збройного конфлікту стала нестача боєздатних частин. Для її вирішення розпочалося форсоване формування добровольчих батальйонів у</p>
Анексія та окупація Криму	39	<p>Перемога Революції гідності та втеча В. Януковича означали для путінського керівництва Росії повну поразку їхньої підступної антиукраїнської політики та створення нової імперії. Проте програвши, РФ не могла дати спокій Україні, адже її розвиток продемонстрував би росіянам неефективність їхнього суспільного ладу та влади.</p> <p>Нове українське керівництво наївно очікувало, коли РФ схаменеться.</p> <p>Українські військові отримали вказівки проявляти витримку й утримувати свої позиції. Так було втрачено слушний момент для рішучої збройної відсічі. Після анексії Криму відбулося</p>	30	<p>Вище керівництво Російської Федерації уважно спостерігало за подіями, що розгорталися на Майдані Незалежності в Києві, та ситуацією в Україні. Путін ухвалив рішення щодо введення в дію плану анексії Криму.</p> <p>Кримські гарнізони зруйнованої В. Януковичем української армії було заблоковано, російська агентура створила альтернативні «органи влади»</p>	68	<p>У той час, як країна ледь оговтувалася від кривавих подій на Майдані, стрімко розгорталася відкрита збройна агресія Росії, яка готувалася вже не один рік. Першим об'єктом нападу став Крим.</p> <p>Парламентська асамблея Організації з безпеки і співробітництва в Європі визнала такі дії Росії військовою агресією, неспровокованою та заснованою на абсолютно безпідставних припущеннях і приводах</p>

		стрімке згорання громадянських прав і свобод. Найбільше страждають етнічні українці та кримські татари. Росія постала перед світом як країна-агресор				
Безвізовий режим	12	Безвізовий режим розширює українським громадянам можливості для ділових поїздок, пов'язаних з торгівлею, виробництвом або роботою. З'являються широкі можливості для подорожей з метою навчання в університеті, інших видів навчання та вдосконалення навичок на різноманітних теоретичних і професійних курсах. Стало легшим і спілкування українців з європейцями щодо проведення політичних, наукових, культурних, спортивних чи релігійних заходів. Розширюються умови для туристичних подорожей чи відвідин з особистих сімейних причин	6	Щоб безвізовий режим став здійсненим, Україні довелося три роки поспіль істотно реформувати своє законодавство, наближаючи його до норм Євросоюзу	3	Безвізовий режим (безвіз) — це статус, що дозволяє громадянам однієї країни вільно перетинати міждержавні кордони інших країн без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу (візи).

Джерела:

1. Струкевич, О.К., Романюк І.М., Дровозюк, С.І. (2011). *Історія України 11 клас*. Київ: Грамота
2. Кульчицький, С. В., Лебедева, Ю. Г. (2011). *Історія України 11 клас*. Київ: Генеза
3. Пометун, О. І., Гупан, Н.М.(2012). *Історія України 11 клас*. Харків: Сиця
4. Гісем, О., Сорочинська Н. (2019). *Історія України 11 клас*. Тернопіль: Богдан
5. Струкевич, О., Дровозюк, С. (2019). *Історія України 11 клас*. Київ: Грамота
6. Власов, В., Кульчицький, В. (2019). *Історія України 11 клас*. Київ: Літера